Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
Францішак БАГУШЭВІЧ

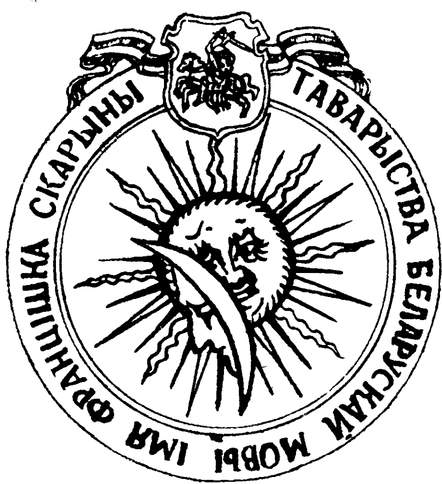

НАША СЛОВА

Штотыднёвая газета (Выходзіць з сакавіка 1990г.) | № 24(184) | 15 чэрвеня 1994 г. | Кошт -- 100 рублёў

ПОСТУП ТЫДНЯ

ЗНОЎ ПРАВАКАЦЫЯ

Раніцай 4 чэрвеня быў абрабаваны кіёск ТБМ імя Ф. Скарыны, які размешчаны ў самым цэнтры нашай сталіцы (гандлюе беларускімі выданнямі і сувенірамі). Ахоўная сігналізацыя чамусьці не спрацавала, сведкаў злачынства няма. Праз суткі пасля здарэння міліцыя паведаміла кіяскёру, што нехта намаляваў з дапамогай трафарэту ніжэй вітрыны тры чорныя свастыкі. Падобныя акцыі супраць ТБМ імя Ф. Скарыны адбываюцца не ўпершыню. Ва ўсіх выпадках злачынцы не выяўлены. Відаць, і на гэты раз іх не знойдуць. ■ ■ ■

НА ПРЭС-КАНФЕРЭНЦЫІ МІНІСТР КУЛЬТУРЫ І ДРУКУ АНАТОЛЬ БУТЭВІЧ ПАВЕДАМІў, што, пачынаючы з 1 ліпеня, усім дзеячам культуры, якія маюць званні «народны», будзе выплачвацца штомесячна пяць мінімальных акладаў, а таксама прадугледжаны спецыяльныя стыпендыі. А як жыць тым, хто не мае звання «народны»?

РАШЭННЕ ПРАПАНАВАЦЬ РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ статут асацыіраванага члена Цэнтральна-Еўрапейскай ініцыятывы (ЦЕІ) прынята на пасяджэнні міністраў замежных спраў дзяржаў, якія ўваходзяць у гэта рэгіянальнае аб'яднанне.

ПРАЎЛЕННЕ НАЦЫЯНАЛЬНАГА БАНКА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ прыняло рашэнне аб стварэнні службы бяспекі Нацбанка.

МІНІСТЭРСТВАМ ЮСТЫЦЫІ ЗАРЭГІСТРАВАНА ЯШЧЭ АДНА ПАЛІТЫЧНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ — Рэспубліканская партыя Беларусі. Праграма-максімум партыі — забяспечыць уваходжанне рэспублікі ў вядучую групу краін свету па якасці жыцця і дабрабыту насельніцтва.

У МЕНСКУ АДБЫЛОСЯ ЎРАЧЫСТАЕ АДКРЫЦЦЁ ЦЭНТРА НАЦЫЯНАЛЬНЫХ КУЛЬТУР БЕЛАРУСІ.

З 10-ГА ПА 12-ГА ЧЭРВЕНЯ ПРАЙШОЎ ІІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ ФЕСТЫВАЛЬ БЕЛАРУСКАЙ ПЕСНІ І ПАЭЗІІ «МАЛАДЗЕЧНА-94».

ДА ВЫБАРАЎ ПЕРШАГА ПРЭЗІДЭНТА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ ЗАСТАЛОСЯ КРЫХУ БОЛЬШ ЗА ТЫДЗЕНЬ.

Інстанцыя адпісалася. Парадак?

Стар. 2

ВІЛЕНСКАЯ ГІМНАЗІЯ: БЫЛА, ЁСЦЬ, БУДЗЕ!

Стар. 4

«Служыць Яе Вялікасці Свабодзе» Тое, што павінен

Васілю БЫКАВУ — 70

Бернард Шоў казаў: «Геній робіць тое, што павінен, талент — тое, што можа».

Васіль Быкаў якраз і робіць тое, што павінен рабіць ён, што, калі казаць папраўдзе, павінны былі б рабіць тыя, хто валодае словам, хто хоча звацца пісьменнікамі, а не інжынерамі чалавечых душ, падручнымі партыі, як некалі іх велічна ярлычылі.

Геній Васіля Быкава чыста беларускі, бо ён не вонкавы, а глыбінны, не роблены, а натуральны, як лес, як дзень белы, як нашы святы, яшчэ з рэшткамі паганства Край. І таму, што геній Васіля Быкава вылучна беларускі, ён і сусветны. Бо вялікае цэлае складаецца з непаўторных адметнікаў. Майстра й чалядні к, павадыр і хадыка, правадыр і шарговец — у адной асобе.

Душа ад маці, характар ад бацькі. У храме душы Бог жыве з векавечча. Характар цвёрды, бо гартаваўся пакутамі, правяраўся на сумленнасць нахабнай бядою й нясмелай радасцю; уражлівы, бо хапіла ўражанняў ад народзінаў да сталых гадоў; спагадлівы, бо толькі ў гаркоты й гора добрая памяць.

Існасць нацыі выяўляецца ў кожным выпадку ў канкрэтных асобах. У асобе Васіля Быкава беларуская нацыя выявілася па-аратайнаму працавіта й па-роздумнаму панавіта.

Насцярожана засяроджаны позірк шукае некага добрага й справядлівага, нечага светлага й крэўнага, — гэта Васіль Быкаў.

Усмешка, як бы саромеючыся сябе самой, нечакана ласкава асвятліць на першы зірк суравата е аблічча, усё, што блізка апынулася ля ўсмешкі нязмушанай, аж здасца, што яшчэ азяблае сонца выбавілася на помірг вока з аблачынаў над ушацкімі валатоўкамі, — гэта Васіль Быкаў.

Рух рукі, што прыцішвае прыхаваную сілу духу, рукі руплівай і гаспадайнай захоча выдаць хваляванне ці нават імгненную разгубленасць, пачынае гаварыць, — гэта Васіль Быкаў.

Мастак-самотнік змушаны ўвесь час быць на людзях, каб змагацца з маной, каб бараніць праўду, каб цвярдзіць не толькі словам, але й учынкамі сваімі вечнасць і надзённасць беларускае ідэі.

Вайна — гэта не тэма твораў Васіля Быкава. На вялікі жаль, гэта спосаб жыцця вялікага барацьбіта й адраджэнца. З першых твораў сваіх Васіль Быкаў выклікаў на двубой самую жудасную за ўсю гісторыю чалавецтва імперыю. Ужываючы ваенную тэрміналогію (яна неад»емная частка таталітарызму), сілы былі няроўныя, але перамог пісьменнік. І сёння змагаецца Васіль Быкаў з ворагамі ўсяго беларускага, усяго незалежнага, з камуністамі ў законе й з нацыянал-камуністамі, каму, як нераз з быкаўскім унурыста-ўедлівым гумарам, казаў: ім, бачыце, толькі трэба, каб сакратар ЦК ды старшыня Саўміна па-беларуску гаварыў ды «Звязда» па-беларуску выходзіла. Таму так шчодра ліюць памыі на Васіля Быкава чырвона-карычневікі, «мы-и-время»нцчыкі, апявалы й боталізы партыі камуністаў. І тут само так і просіцца любімае прыслоўе крыважэрнага ідала камуністаў: «Собака лает, а караван идет». На тое й падваротні, каб адтуль брэх чуўся.

Ідзе слова Быкава, ідзе думка Быкава, ідзе праўда Быкава. Іх не спыніць!

Свабода. Гэта тое, што даецца чалавеку разам з жыццём. Даецца й тут жа адбіраецца на працягу стагоддзяў, эпох, адбіраецца усімі сіламі цемры, пачынаючы ад біблейскіх нячысцікаў да сучасных з чырвонаскурымі партбілетамі. Раб выбірае ланцугі ці кайданы, вольналюбы чалавек — свабоду.

Васіль Быкаў, ніколі й нікому не слугуючы, служыць яе Вялікасці свабодзе.

Зноў жа Бернард Шоў, словамі якога пачынаў я сваю спробу нешта сказаць пра Васіля Быкава, падкрэсліваў: «Свабода —гэта адказнасць. Вось чаму ўсе яе так баяцца».

Васіль Быкаў узяў на сябе гэтую адказнасць. Васіль Быкаў яе не баіцца.

Рыгор БАРАДУЛІН.

КАРОТКАЯ БІБЛІЯГРАФІЯ ТВОРАЎ ВАСІЛЯ БЫКАВА

Народны пісьменнік Беларусі (1980), лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Я.Коласа (1964, за аповесць «Трэцяя ракета»), Дзяржаўнай прэміі СССР (1974, за аповесці «Абеліск», «Дажыць да світання»), Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Я.Коласа (1978, за аповесці «Воўчая зграя», «Яго батальён»), Ленінскай прэміі (1986, за аповесць «Знак бяды»). Аўтар кніг: Жураўліны крык: Аповесць і апавяданні; Трэцяя ракета; Здрада: Аповесці; Альпійская балада: Аповесці; Адна ноч: Аповесць, апавяданні; Сотнікаў; Абеліск: Аповесці; Воўчая зграя: Аповесць; Пайсці і не вярнуцца: Аповесці; Знак бяды: Аповесць; Абеліск: Аповесць; Кар»ер: Раман; У тумане: Аповесці; Дажыць да світання: Аповесці і іншыя.

У газетах

Навукоўцы патрабуюць

Як паведаміла «Настаўніцкая газета» (N 44, 25 траўня г.г.), на нядаўняй Першай нацыянальнай канферэнцыі па праблемах беларускай навуковай тэрміналогіі (кароткую справаздачу аб рабоце яе «Наша слова» ўжо друкавала) былі прыняты Зварот да міністра адукацыі Рэспублікі Беларусь.

У дакуменце, у прыватнасці, адзначаецца, што зараз назіраюцца станоўчыя зрухі ў Адраджэнні нацыянальнай сістэмы адукацыі. Разам з тым падкрэслена, што сёння патрэбна дакладна акрэсленая скіраванасць на паспяховае выкананне Закона аб мовах у вызначаныя тэрміны і ў поўным аб»ёме. Як вядома, згаданы Закон прадугледжвае, каб не пазней 2000 года ўсе ВНУ зрабілі першыя выпускі спецыялістаў, выхаваных і навучаных у беларускамоўным прафесійным асяроддзі. У Звароце маецца і патрабаванне навукоўцаў больш рашуча, паслядоўна і няўхільна ўводзіць беларускамоўнае выкладанне ўсіх дысцыплін і прадметаў, прадугледжаных для сённяшніх студэнтаў усіх ВНУ нашай краіны.

М.В.

Але!

Інстанцыя адпісалася. Парадак?

Закон — ёсць закон! Гэта робіцца агульнапрынятай аксіёмай ва ўмовах прававой дзяржавы. Але калі вышэйшыя дзяржаўныя асобы не лічацца з толькі што прынятай Канстытуцыяй, то чаго ж чакаць ад кіраўнікоў ніжэйшага рангу? Верагодна, толькі спасылкі на прэцэдэнт невыканання законаў. Так нам было і заяўлена яшчэ ў мінулым годзе ў Віцебскім ветэрынарным інстытуце (цяпер ветакадэмія) рэктарам М.С.Жакавым і сёлета пацверджана прарэктарам гэтай ВНУ па вучэбнай рабоце, калі прадстаўнікі гарадской рады ТБМ наведалі інстытут, каб дамовіцца аб супрацоўніцтве і дапамозе ў выкананні Закона аб мовах.

Выкананне і назіранне за выкананнем законаў — справа, як вядома, дзяржаўная. Таму там, дзе кіраўнікі сапраўдныя, то і справа ідзе як мае быць. Калі не — то ўсё наадварот.

Аб тым, як ставіцца гарадское кіраўніцтва Віцебска да выканання Закона аб мовах, гаворыць адказ старшыні гарвыканкама В.Неушава на апошняе пісьмо гарадской рады ТБМ, дзе ставіліся канкрэтныя пытанні, якія патрабуюць і канкрэтнага адказу. Праз месяц з гарвыканкама быў атрыманы адказ па ўзору былых часоў, калі лічылася, што справа зроблена, бо дадзена адпіска.

На ўсе тэмы, што былі закрануты ў пісьме, шмат разоў вяліся размовы з былым старшынёй гарсавета сп.М.Федарчуком, сп.В.Неушавым, яго намесніцай Л.Аленскай. Але зрухаў практычна ніякіх няма, бо да беларускай мовы ў Віцебскага кіраўніцтва адносіны такія ж, як і да дзяржаўных сімвалаў: наш горад на дзяржаўныя святы ўпрыгожваецца чырвонымі сцягамі.

Дасылаю вам копію пісьма гарадской рады ТБМ і адказ — адпіску гарвыканкама.

В.АРЛОЎ,
старшыня Віцебскай гарадской рады ТБМ.

СТАРШЫНІ ВІЦЕБСКАГА ГАРВЫКАНКАМА СП. В. НЕУШАВУ

Шаноўны Валеры Мікалаевіч, гарадская рада ТБМ звяртае Вашу ўвагу на тое, што Закон аб мовах, які дзейнічае з 1 верасня 1990 г., у нашым горадзе выконваецца дрэнна.

У друку практычна ігнаруецца выкананне артыкула 29, вельмі кепска выконваюцца патрабаванні артыкулаў 31,32.

Мы вымушаны нагадаць і пра тое, што праз тры з паловай гады пасля ўвядзення «Закона аб мовах» артыкулы 4, 7, 12 далёкія ад выканання гэтаксама, як і ў 1990 годзе, а на падыходзе тэрміны выканання артыкулаў 8,10,14.

Афармленне новых крам («Лучёса», «Торговый дом Витязь», «Орион», «Винтур», кіёскі каля крамы «Веды», «Меркурий») па-ранейшаму робіцца на рускай мове. Тое самае мы бачым у рэкламных размалёўках на трамваях і тралейбусах. У гарадскім транспарце беларуская мова не гучыць. Гэта толькі асобныя і далёка не ўсе прыклады.

Мы лічым не залішняе нагадаць таксама, што на Віцебшчыне (згодна з перапісам 1989 г.) беларусаў жыве 80 працэнтаў, у сельскай мясцовасці — 87 працэнтаў, у Віцебску — каля 70 працэнтаў; беларускую мову лічаць роднай адпаведна 76,8, 95, 50 працэнтаў.

На наша глыбокае перакананне, у такім беларускім культурным і адміністрацыйным цэнтры, якім з»яўляецца Віцебск, запавольванне пашырэння сферы ўжывання беларускай мовы, асабліва ў перыяд станаўлення незалежнай дзяржавы, недапушчальнае. Бо згаданае запавольванне адбываецца не па нейкіх аб'ектыўных прычынах, а свядома прытармажваецца. Негатыўнае, грэблівае стаўленне ўплывовай часткі кіраўніцтва горада да Закона аб мовах справакавала ў свой час ворагаў усяго беларускага на рэгулярнае зневажанне беларусаў, іх культуры, гісторыі, нашай з вамі дзяржавы. Зразумела, што пра ўсё гэта мы вымушаны нагадаць таму, што задавальненне адвечнага права на сваю мову даўно стала паказчыкам стаўлення да незалежнасці Беларусі і існавання беларусаў як этнасу.

У сувязі з прыняццем новай Канстытуцыі, дзе ў чарговы раз зацверджаны прыярытэт беларускай мовы ў дзяржаўным будаўніцтве, мы спадзяёмся, што і гарадскія ўлады ўрэшце ўсвядомяць гэты неаспрэчны факт.

Для рэалізацыі Закона аб мовах неабходны дзяржаўны кантроль за яго выкананнем. З Вашым папярэднікам і з Вамі вяліся размовы, і была прынцыповая згода аб утварэнні пасады ці ўскладанні абавязкаў на аднаго з адданых беларускасці супрацоўнікаў гарвыканкама, які павінен сачыць за дакладным выкананнем Закона аб мовах. Просім Вас зрабіць пісьмовае распараджэнне галоўнаму мастаку горада, згодна з якім афармленне горада і рэклама выконваліся б па-беларуску ў адпаведнасці з Законам і «Дзяржаўнай праграмай па развіццю беларускай і іншых моў» ад 25.09.90 г.

Аб апошнім паведаміце нам, калі ласка, на адрас:

Віцебскі тэхналагічны ін-т, каф. «Дэталі машын», Арлову.

Нагадваем Вам таксама, што ТБМ не можа нармальна працаваць таму, што да гэтага часу (нягледзячы на неаднаразовыя абяцанкі і існаванне пастановы СМ № 56 ад 19.02.91 г.) не мае ніякага прытулку.

Па даручэнню
Віцебскай гарадской
рады ТБМ імя Ф.Скарыны
В.АРЛОЎ.

ВІЦЕБСКІ ТЭХНАЛАГІЧНЫ ІНСТЫТУТ ЛЁГКАЙ ПРАМЫСЛОВАСЦІ СП. АРЛОВУ В. М.

Паважаны
Валянцін Мікалаевіч!

Выканкам Віцебскага гарсавета, так як і Вы, усклапочаны тым, што сфера ўжывання беларускай мовы ў сучасны момант мае негатыўную з»яву.

Сёння, калі ўся ўвага сканцэнтравана на эканамічным становішчы ў горадзе, барацьбе са злачыннасцю, беспрацоўем і г.д., развіццё беларускай мовы не набыло поўнага размаху.

Вырашэнне гэтай праблемы, як Вы добра ведаеце, патрабуе часу і жадання кожнага жыхара горада.

З свайго боку выканкам гарсавета зноў акцэнтаваў увагу гарадскіх упраўленняў і аддзелаў аб абавязковым выкананні патрабаванняў Закона Рэспублікі Беларусь «Аб мовах». Перакананы, што з часам намаганнем грамадскіх арганізацый і выканкамам мы рэшым гэтую праблему, і беларуская мова стане зычней гучаць у нашым горадзе.

Старшыня гарадскога
Савета дэпутатаў
В.НЕУШАЎ.

Не могуць ці не хочуць?

На днях мой сваяк атрымаў новы замежны пашпарт у аддзеле віз і дазволаў Савецкага раёна г.Менска. Сам пашпарт старога, савецкага ўзору неіснуючай краіны СССР. За тры гады нашы ўлады не здолелі надрукаваць свае пашпарты для грамадзян Рэспублікі Беларусь. Шмат разоў за 1992-1993 гады бываючы ў Польшчы і Нямеччыне, я быў вымушаны адказваць на пытанні і тлумачыць палякам і немцам такі нонсенс. Нашы чыноўнікі тлумачаць гэта так: няма адмысловага абсталявання для друку пашпартоў, няма паперы, няма грашовых сродкаў. Але цяпер, паглядзеўшы новы пашпарт сваяка, я яшчэ раз убачыў яскравы доказ таму, што ў чыноўнікаў няма і жадання. У пашпарце былі адціснуты два новыя штампы. Першы — «ГРАМАДЗЯНІН РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ», а другі —з надпісам пра тое, што пашпарт прыгодны для шматразовых выездаў ва ўсе краіны свету. Абодва выкананы на дзяржаўнай —беларускай і ангельскай мовах. Супрацоўніку АВіДа, які афармляў гэты пашпарт, заставалася толькі ад рукі ўпісаць у другі штамп дату выдачы. Што ён і зрабіў, але... па-расейску. Улічваючы важнасць і прынцыповасць выканання Закона аб мовах, хачу праз вашу газету атрымаць ад кіраўніцтва АВіДа адказ — ці супрацоўнікі яго не здольны за чатыры гады з таго часу, як Вярхоўным Саветам быў прыняты Закон аб мовах, вывучыць нават адно слова па-беларуску, ці яны свядома ігнаруюць законы?

Уладзімір ВЯРХОВІЧ.
Менск.

МЕРКАВАННІ

Наша мова самастойная

Тлумачэнне па-новаму многіх фактаў беларускай гісторыі або мовы выклікае ў пэўнай часткі грамадскасці пратэст, супраціўленне. Напрыклад, дэпутат Вярхоўнага Савета В.Сарокін у «Народнай газеце» за 27.04.1994 г., абразліва выступаючы супраць пазіцыі Ніла Гілевіча ў пытаннях нацыянальнага адраджэння, бачыць у гэтым нейкі «националистический беспредел», які павінен быць спынены». Падобнае гучыць і з боку «Славянскага Сабора», аб чым пісаў В.Арлоў з Віцебска ў «Нашым слове», № 17, і г.д.

Таму мяне моцна зацікавіла гутарка Л.Баршчэўскай з прафесарам В.У.Мартынавым аб паходжанні беларускай мовы, надрукаваная ў «Нашым слове», № 9. Гэты вучоны гаворыць, што «Вядомая канцэпцыя калыскі трох моў не вытрымлівае ніякай крытыкі». Далей ідзе доказнае тлумачэнне. Думаю, што яго пазіцыя будзе ўспрынята неадназначна: аднымі — з разуменнем, другімі — з адмаўленнем.

У сувязі з гэтым я ўзгадваю віленскі часопіс-месячнік літаратуры і культуры Заходняй Беларусі «Родныя гоні», № 5 за 1927 г. У ім д-р Я.Станкевіч, пішучы пра канферэнцыю ў Мінску па рэформе правапісу ў 1926 г., даводзіць, што на ёй прафесар П.Бузук (1891-1937) даказваў паходжанне беларускай мовы беспасрэдна з мовы праславянскай (пра — значыць «першасны, старажытны»). Моўныя дадзеныя «гавораць якраз проці тэорыі праўрускага адзінства». Яго падтрымалі многія філолагі Беларусі і замежжа, асабліва дацэнт Німчынаў, але перамагла тэорыя аб існаванні старажытнарускай мовы, з якой пазней выдзеліліся руская, беларуская і ўкраінская.

Усё ж у апошні час новыя погляды атрымалі далейшае развіццё. Напрыклад, сучасныя навукоўцы ў «100 пытаннях і адказах па гісторыі Беларусі» сцвярджаюць, што «старажытнарускага народа не было», як і «Старажытнарускай дзяржавы, мякка кажучы, ніколі не існавала». Праўда, вышэй згаданы В.Сарокін вінаваціць аўтараў у «фальсификации и превратном толковании исторических событий». А я з першай высновай пагаджаюся цалкам, але з другой — не магу, бо Кіеўская Русь існавала ў IX — XI стст., хоць як «рыхлае і нетрывалае дзяржаўнае ўтварэнне» (М.Чарняўскі). Ды вось Г.Сагановіч у артыкуле «Русский вопрос с точки зрения белоруса» («Народная газета», 30.04.1993 г.) піша, што «існаванне адзінай этнічнай агульнасці — старажытнарускай народнасці — у Кіеўскай Русі даказаць немагчыма. Хутчэй за ўсё існавала некалькі этнічнамоўных груп». Тут бачна супадзенне з поглядам нашага старэйшага мовазнаўцы В.У.Мартынава. Яму сугучны высновы В.Грыцкевіча ў часопісе «Маладосць», № 3 за 1994 г. Ён таксама адмаўляе «імперскую думку» пра адзіны ўсходнеславянскі этнас, адзіную мову і дзяржаву. Аўтар лічыць, што адзінства Кіеўскай Русі было недаўгавечным, усяго каля 70 год. А да гэтага і пасля існавалі самастойныя ўдзельныя княствы. Адзінства старажытнай мовы даволі доказна адвяргаў украінскі акадэмік С.Смаль-Стоцкі (1859-1939). На яго погляд, руская, украінская і беларуская мовы ўзніклі не са старажытнарускай, а непасрэдна з праславянскай. У пацвярджэнне немагчымасці існавання адзінага старажытнарускага народа і мовы В. Грыцкевіч прыводзіць гіпо-тэзу пецярбургскага вучонага В.Вілінбахава 60-х гадоў, згодна з якой плямёны ў Старажытнай Русі мелі мала агульнага, бо іх раздзялялі бязмежныя абшары лясоў і балот, а шляхі між тэрыторыямі былі дрэнныя.

Таму тагачасную Русь трэба лічыць часовым аб'яднаннем разнамоўных плямён, у якім адзіным, думаецца, было іх славянскае паходжанне, пазней распаўсюджанае хрысціянства, а з ім прынятая літаратурная стараславянская мова ва ўсходнеславянскім варыянце ці рэдакцыі — царкоўнаславянская вусная і пісьмовая мова, якая абслугоўвала дзяржаўныя і княжацкія структуры.

Міхаіл ПУЗІНОЎСКІ,
ветэран
педагагічнай працы.
г.Ашмяны.

Не «Мінск», а «Менск»!

У нашай краіне не сціхаюць спрэчкі, як вярнуць першапачатковую назву сталіцы. Вядома, што ў летапісе «Аповесць мінулых гадоў» горад упамінаецца як Меньск і як Менеск, а жыхароў горада называлі менянамі.

Пра заснаванне Менеска складзена шмат легенд і паданняў. Вось як у свой час расказваў пра гэта сваім выхаванцам (у тым ліку і мне) дырэктар Парэцкага дзіцячага дома Васіль Уладзіміравіч Паўленка. Па яго словах, на месцы сучаснага галоўнага беларускага горада на беразе ракі Свіслач некалі жыў незвычайнай моцы і прыгажосці волат Менеск, які выкрадаў прыгажунь-дзяўчат і рабіў іх сваімі жонкамі. Дзеці волата на месцы жыцця бацькі заснавалі горад і назвалі яго Менескам.

Чуў я і іншы працяг падання пра Менеска. Праз некалькі гадоў пасля пахавання заснавальніка роду адзін майстар вырашыў адлюстраваць вобраз Менеска ў камені. Непадалёку знайшлі вялікі валун і па рацэ прывезлі на замчышча.

Трыццаць тры гады, тры месяцы і тры дні адбіваў першы скульптар горада кавалкі каменя, шліфаваў, каб зрабіць тое, што захоўвала памяць. Аднаго разу ўсе замерлі ў захапленні, бо перад імі паўстаў у камені іх бацька. Яны, не зговорваючыся, пачалі маліцца на яго. З гэтага часу Менеск зрабіўся іх галоўным богам. Але нядоўга цешыліся меняне сваім жыццём і стваральнай працай. Прыйшла агромністая зграя ваяроў, якія аблажылі горад вялікай сілай. Многа дзён і начэй адбіваліся мужныя меняне. Але ворагаў, як крумкачоў, рабілася ўсё болей і болей, за імі не было нават бачна ні дрэўца, ні хмызняку, ні травінкі. Час ад часу меняне з надзеяй паглядалі на свайго бога — Менеска. У вачах апошняга бачылі толькі заклік змагацца з ворагамі. Затым адбылося дзіва: раптам ажыў, уздрыгнуў Менеск. І пайшоў ён да гарадской сцяны, і рушыла за ім усё менянскае войска. Адчыніліся брамы — і пачалася вялікая, лютая бітва.

Мужна і самаахвярна змагаліся меняне. Але ворагаў было ў сотні разоў больш. Радзелі рады гараджан, і вось Менеск застаўся адзін. Калі сілы сталі пакідаць волата, паглядзеў ён на раку Нямігу, якая ўжо зрабілася чырвонай ад крыві. Тады волат сабраў апошнія сілы, вырваў агромністы дуб, замахнуўся на ворагаў і упаў...

Кінуліся да яго чужынцы і ўбачылі, што Менеск пачаў уваходзіць у зямлю. Яны проста аслупянелі. А калі ачомаліся, то заўважылі, што на зямлі з»явіўся новы ручай. І яму далі назву Мен. Пасля выгнання ворагаў жыхары вакольных мясцін любілі глядзець у чыстыя, крыштальныя воды ручая. Часта яны бачылі там бацьку сваіх продкаў — бога Менеска.

П'ючы ваду з ручая, хлопцы рабіліся мацнейшымі і дужэйшымі, а дзяўчаты — больш працавітымі і прыгажэйшымі. На жаль, людзі з часам забыліся на свой цудадзейны ручай.

Беглі гады... Даведаўшыся, што робіцца здзек над назваю горада, ручай прачнуўся і зноў прабіўся да людзей. Але горка стала яму, бо горад ужо называлі на чужы, польскі капыл —Мінск. Не разумеў ручай: чаму меняне выракліся свайго сапраўднага, гістарычнага імя?

На жаль, няма ў сённяшнім Менску ні вуліцы, ні помніка Менеску. Наш міфічны Менеск таксама, як і легендарная рымская ваўчыца, павінен быць увасоблены ў помніку. Сталіцы ж нашай даўно настала пара вярнуць сваё адвечнае, роднае імя, бо гістарычна горад гэты не Мінск, а Менск.

Міхась МАЛІНОЎСКІ,
правадзейны
член Геаграфічнага таварыства.
г.Баранавічы.

«СЛУЖЫЦЬ ЯЕ ВЯЛІКАСЦІ СВАБОДЗЕ»

Васілю БЫКАВУ — 70

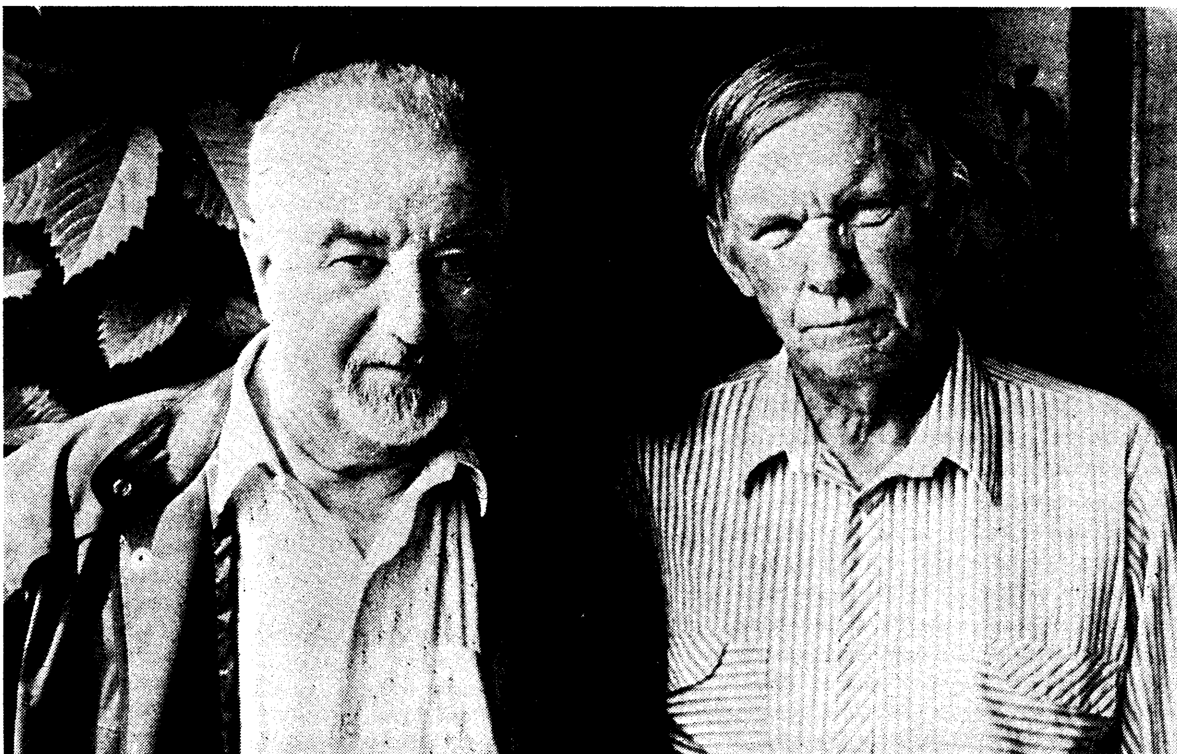

Васіль Быкаў: культура — мова — народ

Мы многае ўмеем, умельства наша ў пэўным сэнсе можа параўнацца з высокім артыстызмам класікаў. Часам возьмеш у рукі кніжку, з густам ці не дужа аздобленую выдавецтвам, і не можаш не падзівіцца, разгарнуўшы на любым месцы. Такое майстэрства! Такія апісанні! Тры старонкі і ніводнага абзаца — сплашняк, думка за думкай, слова за словам так і чапляецца, лес, джунглі самых маляўнічых дэталей. А мова! Такое багацце, што вочы разбягаюцца, і без спецыяльнага слоўніка беларусу цяжка зразумець, аб чым гаворка. Дзе ўсё гэта сабраў дбайны аўтар —усе гэтыя замшэлыя слоўцы, сумніцельнага густу выразы, якія далей за вясковым выганам ніхто зразумець не можа. Але ж кніжка выдадзена не для адной вёскі. Хто і як будзе яе чытаць?

Гаворачы пра мову, нельга не сказаць тут, што і шэрая, невыразная наша канцылярская мова, мова многіх нашых газет ды і часопісаў — таксама бяда, гэта агульнавядома. Але сёння ўжо можна падумаць: ці не аднолькавай бядой з»яўляюцца абедзве гэтыя крайнасці — пазбаўленае густу і меры захапленне дыялектызмамі, пакарабачанымі, без жаднай патрэбы перайначанымі слоўцамі, моўнымі калекамі і прыдумкамі, таксама як і шэрая казёншчына мовы — яны аднолькава аддаляюць нашу літаратуру ад яе чытача — народа. Такая мова аднолькава незразумелая і чужая і для горада, і для вёскі. Лексічная яе манернасць, снабісцкая гульня ў моўны прымітывізм, жаданне здзівіць нечуваным з цягам часу ператварае яе ў зусім папяровую з»яву, латынь з абмежаваным колам ужытку. Канешне, кожны аўтар мае права на пошук у сваёй галіне, але што датычыцца літаратурнай мовы, дык лепш бы турбавацца пра яе развіццё, рух наперад, у заўтрашні дзень на аснове сучаснага жыцця з яго новымі моўнымі патрэбамі і яго моўнымі заканамернасцямі, якія склаліся...

Між тым у нашай літаратуры ёсць выдатныя прыклады высокага густу ў галіне мовы, прыгоднай для самых розных стылёвых мэт — і мастацкай літаратуры, і нашага справаводства. Дрэнна толькі, што лепшыя здабыткі нашых пісьменнікаў-стылістаў застаюцца прыватнай іх прывілеяй, не распаўсюджваюцца, не пераймаюцца, амаль не вывучаюцца. А шкада. Нават стылістыка Купалы і Коласа не стала, на жаль, эталонам для ўсеагульнага карыстання, хоць менавіта яна па праву ляжыць у падмурку сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

«Нашы надзённыя клопаты». У кн.: В.Быкаў. Праўдай адзінай. Мн., 1984.

x x x

Я ўжо меў выпадак аднойчы кранаць праблему мовы некаторай часткі нашых празаічных твораў, якія замест таго каб садзейнічаць моўнаму развіццю, на практыцы дасягаюць адваротнага — разбураюць нацыянальнае адзінства літаратурнай мовы. Моўнае эксперыментатарства, стылёвыя і лексічныя пошукі на літаратурнай перыферыі ў іншы час, на іншым гістарычным этапе, можа, і былі б апраўданыя і зразумелыя, але не цяпер. Цяпер не трэба быць вялікім правідцам, каб зразумець важнасць для нацыі адзінай літаратурнай мовы, якую трэба ўсямерна шанаваць, берагчы, ашчадна развіваць і ўдасканальваць у рамках разумнае моўнай практыкі, а не гвалціць яе канцылярызмамі, не разносіць па рэгіянальных і хутаранскіх дыялектных закутках, ператвараючы ў моўны кангламерат, даступны хіба літаратурным снобам і малазразумелы народу. А што ўся наша літаратура без яе чытача — народа?!

Мы ўзялі ў спадчыну ад народа вялікі і неацэнны скарб — яго шматвекавую, пераважна гутарковую бытавую мову, якая лягла ў аснову сучаснай літаратурнай мовы. Але для развітой нацыі гэтага яўна недастаткова, грамадства ў наш час не можа абысціся без іншых стылёвых моўных пластоў: дзелавога, бюракратычнага, газетнага, тэхнічнага, вайсковага, навуковага. А дзе яны? Заслугоўваюць сур»ёзнага папроку нашы вучоныя-мовазнаўцы, якія яўна ўхіліліся ад распрацоўкі надзённых праблем стылістыкі сучаснай беларускай мовы, абмежаваўшыся сістэматызацыяй бытавой гутарковай мовы. Такім чынам, у галіне мовы ў нас дагэтуль усё ў адной кучы, дзе рознастылёвасць разбурае моўную гармонію. Бытавы стыль беларускай вёскі, які складваўся стагоддзямі, прыдатны ў дачыненні да з'яўў прыроды, вясковага побыту, адносін паміж сялянамі, але ён робіцца малапрыдатны ў дачыненні да сучаснай навукі, тэхнікі, філасофіі, мастацтва. Тут патрэбны іншая лексіка і іншая, адметная ад звыклай нам бытавой, стылістыка. Калькаванне з рускай мовы, да якога звяртаюцца кожны раз у такім выпадку, — не выйсце, а наша бяда, бо такі пераклад не дае арганічнага эквіваленту на беларускай мове. Зрэшты, гэтая недастатковасць адчуваецца таксама і ў бытавой мове, бо мушу заўважыць шаноўным лінгвістам, што сённяшні чулок гэта не панчоха, форменны вайсковы паўшубак гэта не кажушок, а мастакоўская каланковая кісць гэта не пэндзаль, як гэта значыцца ў слоўніках. Калі нацыя хоча развіваць культуру на высокіх сучасных стандартах, яна павінна валодаць моваю гнуткай, багатай, мілагучнай і — рознастылёвай. Трэба, каб на беларускай мове натуральна і прыгожа гучалі не толькі мастацкія літаратурныя творы, але і тэхнічныя творы, навуковыя творы, філасофскія творы.

«Зарука нашае будучыні!».
У кн.: В.Быкаў. Праўдай адзінай. Мн., 1984.

XXX

— З беларускай мовай адбываецца тое, што рабілася з ёю даўно: яна патроху і памалу гіне, сфера яе ўжытку катастрафічна звужваецца. З ноў жа ва ўмовах новага гаспадарання, калі многія культурныя ачагі пераходзяць на кааператыўныя, рынычныя адносіны, калі сродкаў на культуру выдзяляецца вельмі мала, зусім ужо можна прадказаць, на колькі гадоў хопіць нашае мовы. Нават на колькі месяцаў... І я думаю, што толькі ў тым выпадку захаваецца наша культура, наша мова, калі Беларусь набудзе сапраўдны суверэнітэт. Толькі суверэнітэт і незалежнасць могуць выратаваць нашу нацыянальную культуру. Цяпер ужо пэўна, што калі мы не даможамся суверэнітэту, дык можна будзе навек развітацца з усёй нашай нацыянальнай асобнасцю.

Гутарка з В.Нікіфаровічам.
У кн.: В.Быкаў. На крыжах. Мн., 1992.

x x x

— Мы стаім на тым, што культура павінна мець нацыянальную форму. Але ў сучасных варунках нацыянальная самабытнасць культуры з»яўляецца і яе моцным, і слабым месцам. Моцным у тым сэнсе, што гэта спрадвечнае; нацыянальнае, між іншым, гэта не тое, што дазволена або ўведзена дэкрэтам. Гэта, па-першае, біялагічнае, унаследаванае ад прыроды, дадзенае Богам... Тут не трэба, як гэта часам бывае, папракаць, што ў адных яно ў большай меры праяўляецца, у іншых — у меншай. Гэта ўжо як каму дадзена. Але гэта натуральнае пачуццё, такое самае, як пачуццё мацярынства. Іншыя сакраментальныя пачуцці, закладзеныя ў чалавеку генетычным шляхам.

Адзіны спадзяванак цяпер — на тое, што нацыянальная культура неяк вытрымае дзякуючы перш за ўсё свайму нацыянальнаму менталітэту. У беларусаў ёсць вопыт. Усё-такі, не маючы сваёй дзяржаўнасці на працягу стагоддзяў, намаганнямі мноства пакаленняў і перш за ўсё апосталаў сваіх, беларусы захавалі сваю нацыянальную культуру. Былі перыяды, калі яна амаль зусім знікла. І тым не менш яна засталася. І таму, нават у сучасных умовах, у канцы XX стагоддзя, мы ўсё-такі думаем, што яна яшчэ затрымаецца на нейкім краёчку і адновіць свой натуральны працэс адраджэння і росквіту...

Гутарка з Ю.Залоскам. ЛіМ, 1993 г., 14 мая.

Рыгор БАРАДУЛІН

Ганне Рыгораўне Быкавай

Як апошняя завіруха,
Маці белая-белая,
І з завейнымі скронямі сын.
Словы падаюць глуха-глуха.
Цішыню аўдавелую
Захлынае палын-успамін.

Як у птушачкі лапкі, рукі,
Што люлялі ў палачачках,
Спавівалі сынка Васілька.
У дзверы страху абгрукалі грукі,
Адпрасіліся ў начачкі.
Абмялела тугі рака.

І дзесяты дзесятак ціха
Размяняла старэнніца,
Неўзнаку праляцелі гады.
Нажылася пад дахам ліха —
Хай з ім сын не сустрэнецца! —
І пад знакам бяды.

З хаты выйшла да сына,
Села ў прызбе на прыгарбе,
Мураву ёй паслала зямля.
Каля печы пагнула спіну,
Ды жарынкаю выграбла
Зорку долі свайго Васіля!

1984.

x x x

— Гіне культура, тое мы адчуваем бясконца і кожны дзень, аб тым мы думаем і тым апякуемся. І гэта не прывід, не здань замутненай свядомасці — то сумная рэальнасць нашага часу. Наш жах і страхоцце. Сапраўды, як існаваць нацыі без культуры? Тады з чым ёй існаваць? І для чаго наогул такая нацыя?

Трэба, аднак, прызнаць, як бы тое ні было крыўдна: пагібель культуры пачалася не сёння і нават не ўчора. Будучы катэгорыяй сугуба нацыянальнай (памятаеце: нацыянальная па форме і сацыялістычная па зместу), яна ўсчала ўласную пагібель у той момант, як перастала быць нацыянальнай, а засталася адно сацыялістычнай... Доўгі час аслепленыя вар»яцкім прывідам сацрэалізму, мы лічылі, што такая культура развіваецца, і што калі ёй чаго не хапае, дык гэта гранічнай дасканаласці. І мы дзесяцігоддзямі дасканалілі сваю тэхналогію, апантаныя адным імкненнем — дагадзіць. Мы жылі ў прывідным свеце цэкоўскіх пастаноў, плылі па смярдзючым балоце на караблі дурняў. Мы не бачылі, што гэтая культура, страціўшы сувязь з нацыянальнай глебай, паражонай вірусам камуністычнасці, ледзьве ліпіць у абсалютнай стагнацыі...

Без нацыянальнай глебы, нацыянальнай ідэі, нацыянальнай ментальнасці ніякая культура — не культура. Напэўна, можа быць касмапалітычная (транснацыянальная) эканоміка, дэнацыяналізаваная армія і ВПК, але не можа быць касмапалітычнай культуры. Тое, пэўна, разумеюць усюды, ды не ў нас. Мы ўсё яшчэ не можам усвядоміць сапраўдныя варункі пагібелі нашай культуры...

Так, гіне культура. Але калі яна згіне, дык, можа, гэта і не культура. Хіба што яе сурагат, кітч, адкіды псеўдакультуры. І, можа, бедаваць па ёй надта не трэба — народзіцца новая, сапраўдная, паўнаважкая, не фальшывая. Праўда, важна ўсведамляць, што здарыцца тое можа пры адной умове — калі нацыя сапраўды набудзе суверэннасць у сваёй дзяржаўнасці і дэмакратычны кірунак развіцця. Тады яна спародзіць культуру, вартую яе і патрэбную яе грамадству. А не навязаную ёй чужынцамі, для іхніх чужынскіх мэтаў. Праўда, гэта ўжо будзе новая старонка гісторыі, у якой месца для нас не будзе. Мы свой гістарычны лёс спляжылі, змарнавалі, бяздарна прафукалі, як казалі даўней. Ды што ж, пэўна, такі наш лёс. Лёс збанкрутаваных дзеячаў сацрэалізму, бяздарных інжынераў мутанных душ...

Гутарка з Г.Булыкай.
«Культура», 1992 г., № 11

Васіль Быкаў: пра талент і грамадзянскую пазіцыю

— Апроч таленту, ёсць яшчэ і маё грамадзянскае сэрца. Калі я бачу, што ў жыцці адбываецца несправядлівасць, ці магу я абысціся толькі літаратурнымі здольнасцямі, без палітычных памкненняў?

Талент — вельмі важны для гісторыі мастацтва, але для мяне суб»ектыўна грамадзянская каштоўнасць чалавека пераўзыходзіць яго мастацкую каштоўнасць. Я гатовы дараваць пэўныя слабіны мастацка-літаратурнага сэнсу пісьменніку, калі ён праяўляецца як грамадзянін, як асоба, якая патрэбна нацыі ў грамадзянскім сэнсе. І наадварот, я не магу дараваць таленту, калі яго грамадзянская пазіцыя служыць рэакцыі і калі яна накіравана супраць грамадства, супраць нацыі.

Гутарка з Ю.Залоскам,
ЛіМ, 1993 г. 14 мая.

Васіль Быкаў: якія якасці найбольш неабходныя прэзідэнту — у нашай краіне і ў нашым грамадстве:

— Мабыць, шмат якія. Але найпершая і самая неабходная — цвёрдае перакананне ў прыярытэтнасці нацыянальнай ідэі, гатоўнасць да ахвярнага служэння ёй. Такія прэзідэнты не надта патрэбны вялікім нацыям, але жыццёва неабходныя малым.

Гутарка з С.Навумчыкам. «Народная газета», 1994 г. 13 мая.

Матэрыял падрыхтавала да друку ІрынаКРЭНЬ.

Прыхільнік беларушчыны

(Да 130-годдзя акадэміка А.Шахматава)

У мінулым — пачатку нашага стагоддзя сярод слынных імёнаў лепшых прадстаўнікоў расійскай гуманітарнай эліты сустракаецца толькі некалькі асоб, якія бачылі ў беларусах самастойную нацыю з уласнай гісторыяй і незалежнай будучыняй. Прызнае стаўленне А.Герцэна, М.Дабралюбава, М.Чарнышэўскага да вольналюбівых памкненняў нашага народа ўжо неаднойчы падкрэслівалася беларускімі даследчыкамі. Але ж гэтымі славутымі прозвішчамі ўсё ж не вычэрпваецца кароткі пералік лепшых расійскіх розумаў, якія тады лічылі беларусаў сваімі кроўнымі і, галоўнае, роўнымі сабе, братамі. Да яго належалі і некаторыя іншыя цудоўныя рускія людзі, аб станоўчым уздзеянні якіх на працэсы адраджэння беларускай нацыянальнай культуры мы дагэтуль ведаем яшчэ мала. Якраз такім чалавекам быў і Аляксей Аляксандравіч Шахматаў (1864 — 1920) — выдатны рускі моваЗнавец-славіст, акадэмік Пецярбургскай АН, аўтар шматлікіх навуковых прац па фанетыцы, дыялекталогіі, лексікаграфіі, сінтаксісу, гісторыі мовы, рэдактар акадэмічнага шматтомнага «Слоўніка рускай мовы», які выходзіў у свет у 1885-1916 гадах.

АЛЯКСЕЙ ШАХМАТАЎ нарадзіўся 5 чэрвеня (17.06 паводле новага стылю) 1864 года ў Нарве ў сям»і варонежскага губернскага пракурора. На ранняе абуджэнне ў хлопчыка схільнасцей да лінгвістыкі значны ўплыў аказалі бацькі, у першую чаргу маці, якая з дзяцінства добра валодала некалькімі еўрапейскімі мовамі, а затым паспяхова скончыла Пецярбургскі Кацярынінскі жаночы інстытут. У шасцігадовым узросце Аляксей неспадзявана асірацеў, выхоўваўся ў сям»і брата бацькі, разам з якім у 1876 годзе паехаў за мяжу, дзе ва універсітэцкіх бібліятэках Лейпцыга і Парыжа ўпершыню пачаў самастойна займацца філалогіяй. У час вучобы Шахматава ў IУ Маскоўскай гімназіі (1879 — 1883), калі ён вывучаў старажытныя рукапісы Сінадальнай бібліятэкі і Румянцаўскага музея, канчаткова вызначыліся навуковыя інтарэсы юнака, які вырашыў сканцэнтравацца на даследаваннях гістарычных каранёў рускай мовы. У 1887 годзе Шахматаў бліскуча скончыў гісторыка-філалагічны факультэт Маскоўскага універсітэта. Тады ён меў ужо ўласныя лінгвістычныя працы, адзначаныя акадэмічнай прэміяй, таму быў пакінуты пры універсітэце, дзе неўзабаве атрымаў ступень магістра і пачаў чытаць лекцыі па гісторыі рускай мовы. У 1893 годзе Шахматаў стаў доктарам філалогіі, праз тры гады быў абраны экстраардынарным (пазаштатным) акадэмікам Пецярбургскай АН, а ў 34-гадовым узросце ён стаў сапраўдным акадэмікам. Гэта, дарэчы, унікальны выпадак у мінулым стагоддзі, бо звычайна акадэмічныя званні атрымоўвалі куды больш сталыя людзі.

Сярод знакамітых расійскіх філолагаў Аляксей Аляксандравіч вызначаўся не толькі выдатнымі здольнасцямі і самаахвярнай адданасцю любімай працы, не толькі грунтоўнымі лінгвістычна-гістарычнымі даследаваннямі, якія па сённяшні дзень не страцілі сваёй значнасці. Яго вылучаў перш за ўсё прынцыпова новы падыход да аналізу нацыянальных славянскіх моў у якасці жывых помнікаў духоўнай і гістарычнай культуры адпаведных народаў. Таму вялікую ўвагу Шахматаў надаваў і комплекснаму вывучэнню беларускай мовы. Вучоны лічыў увогуле, што частка беларускіх земляў (Панямонне, цячэнне Паўночнай Дзвіны) — гістарычная прарадзіма славянства. Гэтае важкае меркаванне і зараз яшчэ не знята з парадку дня, яно па-ранейшаму мае сваіх гарачых прыхільнікаў.

Акадэмік Шахматаў адкрыта падтрымліваў беларускі нацыянальна-вызваленчы рух, які стаў прыкметнай грамадскай з»явай у ходзе рэвалюцыі 1905 — 1907 гадоў. У сваім лісце да першага рэдактара «Нашай нівы» А.Уласава ён напісаў 12 студзеня 1908 г.: «Я безумоўны прыхільнік беларускага нацыянальнага руху». Асабліва неацэнная аказалася практычная дапамога Аляксея Аляксандравіча заснавальніку беларускай філалогіі, мовазнаўства і фалькларыстыкі Яўхіму Карскаму пры падрыхтоўцы ім да выхаду ў свет выдатнай трохтомнай працы «Беларусы». Дададзім, што менавіта пад творчым апякунствам акадэміка Шахматава малады кандыдат філалогіі Браніслаў Тарашкевіч у свой час распрацаваў першую беларускую граматыку, якая дзесяцігоддзямі была агульнапрызнаным падручнікам нашай нацыянальнай школы.

У 1908 — 1910 гг. А.Шахматаў некалькі разоў прыязджаў на Беларусь, рабіў фанаграфічныя запісы жывой гутарковай беларускай мовы, збіраў фальклор у Барысаўскім павеце Менскай губерні, прапанаваў пакласці сабраныя тут матэрыялы ў аснову фанаграфічнага архіва Пецярбургскай АН. У пачатку Першай сусветнай вайны ён чытаў у Пецярбургу спецыяльны універсітэцкі лекцыйны курс «Беларуская мова ў сучасных яе гаворках». Актыўная грамадская пазіцыя ўсебаковай падтрымкі беларушчыны Шахматавым дала падставу рэакцыйнай газеце «Московские ведомости» ў 1915 г. абвінаваціць акадэміка ў «агітацыі за беларускі сепаратызм».

Пасля кастрычніцкага перавароту Беларускі нацыянальны камісарыят (Белнацкам — аддзел народнага камісарыята па справах нацыянальнасцей РСФСР) зацікавіўся тэкстам лекцый па беларускай мове, якія чытаў А. Шахматаў. Акадэмік не адкладваючы, пісьмова адгукнуўся на просьбу Белнацкама. Гэтыя апошнія дакументальныя «беларускія» старонкі з біяграфіі Аляксея Шахматава нядаўна выявіў у адным з менскіх архіваў вядомы гісторык Віталь Скалабан.

Застаецца пашкадаваць толькі, што на Беларусі памяць Шахматава — выдатнага расійскага філолага, паслядоўнага прыхільніка беларушчыны — дагэтуль ніяк не ўшанавана, хоць ён таго даўно заслугоўвае.

Мар'ян ВІЖ.

Віленская гімназія: была, ёсць, будзе!

— Паважаныя выпускнікі Віленскай беларускай гімназіі! Паважаныя бацькі, паважаныя дзеці, паважаныя госці! Віншую вас з вялікім святам беларускай супольнасці!

Быў час, калі ў адкрыцці школ бралі ўдзел каралі, прэзідэнты, найбольш вядомыя прадстаўнікі грамадства. Так было і, я думаю, так яшчэ будзе. Таму што заснаванне нацыянальнай школы — гэта вялікая падзея. Я ведаю гэта па сабе. Калі я сам не меў магчымасці вучыцца на сваёй роднай мове, я не мог лічыць сябе прадстаўніком свайго народа. І толькі тады, калі гэта адбылося, я зразумеў, які глыбокі змест закладзены ў ідэі нацыянальнай адукацыі.

Маё жыццё склалася так, што я ўвесь час жыву паміж беларусамі, ці, як мы вас называем, гудамі, і літоўцамі. І я вельмі ўдзячны беларусам, бо ў нас ніколі не было падстаў для спрэчак, хіба што з-за дзяўчат. Але мы разам спявалі песні, мы жылі адным жыццём. Паглядзіце: гісторыя цесна звязала нашы народы. З часоў Вялікага Княства мы былі разам. І ўжо ў наш час, пасля Першай сусветнай вайны — аб гэтым варта нагадаць — у Вільні існавалі толькі дзве гімназіі — адна літоўская і адна беларуская. Гэта сімвалічна. Таму сёння я хачу падараваць вам выцінанку, сімволіка якой — адзінства нашых народаў. І я зычу ўсім: хай заўжды свеціць вам сонца!

ПАЧУЎШЫ гэтую прамову, сказаную па-беларуску спадаром Аўгулісам — Часовым павераным Летувіскай Рэспублікі ў справах Беларусі, — я нарэшце адчуў, што знаходжуся ў Вільні. Не проста ў Вільні — сталіцы суседняй дзяржавы, а ў горадзе, самое існаванне якога стала часткай нашай айчыннай гісторыі. Я быў у Вільні — родным горадзе многіх пакаленняў беларусаў, якія ў гэты дзень, 21 траўня, святкавалі 75-годдзе Віленскай беларускай гімназіі.

Актавая зала ў будынку на Аўшрос Варту, 7а сабрала прадстаўнікоў усіх пакаленняў віленскіх беларусаў — ад выпускнікоў гімназіі даваеннага часу да іх унукаў — сённяшніх яе навучэнцаў. Свята, наладжанае Таварыствам беларускай школы Летувы, летувіскім Таварыствам беларускай культуры ды віленскім клубам аматараў народнай творчасці «Сябрына», сабрала шмат гасцей не толькі з краю, але і з-за мяжы. Летувіскі бок прадстаўлялі сп.Вайцекус — намеснік дырэктара Дэпартамента нацыянальнасцей, прадстаўнікі гарадскога аддзела народнай адукацыі і Міністэрства адукацыі, дырэктары школ, з якімі супрацоўнічае гімназія. З Беларусі прыехалі прадстаўнік Вярхоўнага Савета і Таварыства беларускай мовы Я. Цумараў, прадстаўнікі Камісіі па адукацыі і захаванні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета, Міністэрства адукацыі, Міністэрства культуры і друку, Міністэрства замежных спраў, Савета Міністраў, таварыстваў «Радзіма» і Бацькаўшчына», Беларускага фонду культуры, Заслаўскага музея-запаведніка. З Польшчы прыехала дэлегацыя ад сістэмы беларускага школьніцтва — настаўнікі разам з вучнямі. Прысутнічаў пасол Беларусі ў Летуве і іншыя работнікі пасольства. Але галоўнымі ўдзельнікамі ўрачыстасці сталі выпускнікі гімназіі розных часоў, якія прыехалі сюды з розных куткоў Летувы, Беларусі, Польшчы, даслалі віншаванні з Канады, Злучаных Штатаў Амерыкі, Украіны і Расіі. Успаміны, якімі гэтыя людзі дзяліліся з удзельнікамі свята, стваралі адзіны вобраз заснаванай у далёкім 1919 годзе гімназіі як асяродка, які рыхтаваў новае пакаленне беларускай інтэлігенцыі — людзей, гатовых плённа працаваць на карысць сваёй радзімы і свайго народа. Лёс вырашыў інача. Беларусь не стала дзяржавай, роўнай сярод роўных, і далёка не ўсе колішнія навучэнцы Віленскай гімназіі знайшлі сабе месца на радзіме. Але нават тыя колішнія яе вучні, якіх лёс раскідаў па ўсім свеце, здолелі захаваць нашмат больш за многіх суайчыннікаў на радзіме: сваю беларускасць.

Былыя навучэнцы гімназіі наведалі памятныя беларускія мясціны Вільні — тыя, якія паўстагоддзя таму былі для іх проста месцам навучання, працы ці вызнання веры. Прыйшлі на гарадскія могілкі, каб пакласці кветкі на магілы памёрлых і забітых дзеячаў беларускага Адраджэння — сваіх аднакласнікаў і настаўнікаў. Я бачыў, як сталага ўжо ўзросту чалавек, які апошні раз пераступіў парог Віленскай беларускай гімназіі роўна паўстагоддзя таму, на могілках Роса ўкленчыў перад магілай Францішка Аляхновіча, годам смерці якога стаў год заканчэння гімназіі ягоным вучнем. Мацей Канапацкі — так звалі былога гімназіста — прыехаў на сустрэчу з Польшчы. Ён, як і Наталля Арсеннева з ЗША, канадзец Кастусь Акула, жыхар Германіі Барыс Кіт ды мноства іншых выхаванцаў школы у Базыліянскіх мурах, не забыў роднай мовы, не страціў пачуцця радзімы, нават жывучы далёка ад яе.

Але святкаванне ўгодкаў гімназіі не было святам настальгічных успамінаў аб тым, чаго не вернеш. Падчас урачыстасцей кветкі былым навучэнцам уручалі сённяшнія вучні адроджанай беларускай гімназіі — тыя, якія працягваюць захоўваць яе дух сёння.

У.ПАНАДА,
спецыяльны карэспандэнт «Нашага слова».

Фота аўтара.

Мікалай КРЫЎКО

СЛОЎНІК СІНОНІМАЎ

ПАКОЛЬКІ *злучнік прычынны* і *ўмоўны* (ужываецца ў пачатку даданых прычынных і ўмоўных сказаў, у якіх прычына або ўмова з»яўляецца абгрунтаваннем таго, пра што гаворыцца ў галоўным сказе) — *Паколькі мы знайшлі цябе ў лесе, тваё прозвішча будзе — Лясны...* (Шахавец), КАЛІ *Трэба было ісці ў такую [вячэрнюю] школу, калі лепшай не было* (Чорны), РАЗ *Раз ужо Пракоп хоча азнаёміцца з калгасам, то мінуць гэты будынак яму не выпадае* (Колас), ТАК ЯК *Бацька вярнуўся ад солтыса, якому насіў падатак, апоўдні і, так як быў у снезе, увайшоў з сяней, прыгнуўшыся ў дзвярах* (Брыль), ЯК разм. *Як хвор ды бедзен —сам бяруся Лячыць сябе: я чараўнік!..* (Купала).

ПАКРЫВАЛА (кавалак тканіны або іншага матэрыялу, прызначаны для пакрывання чаго-н.) *Па кіўку камандзіра матросы прыўзнялі адно пакрывала і нехта ззаду вымавіў: — Мічман Кошаль* (Б.Стральцоў), ПОКРЫЎКА — *Спачатку гэта вазьмі, — кіўнуў Сяргей на нейкі вуглаваты прадмет, пад цыратавай покрыўкай* (Жычка), ПАКРЫВАЛЬНЯ разм. *Катнія жаданні ў думках людскіх расплоджвае [смок-упыр], і на самае сонца кладзе жалобную пакрывальню* (Купала). АПОНА *Юнакам было трохі халаднавата, і яны шчыльней зацісказіся пад мядзведжую апону* (Караткевіч), ПОСЦІЛКА і ПАСЦІЛКА *Па бруку ляскочуць тры падводы — вязуць прыкрыты посцілкамі, увязаны вяроўкамі лён* (Мележ). *На калёсах ляжалі прыкрытыя пасцілкай дзве рыдлёўкі* (Курто), КАПА (узорыстае пікейнае пакрывала на ложак). *У хатах радыё, гардзіны на вокнах, ложкі з капамі* (Я.Ермаловіч).

ПАКРЫКВАННЕ (крык з перапынкамі, час ад часу) *Раз-поразу чуваць гвардзейскае пакрykванне майго швагруся: — Эй, вар-раныя, упер-рад!* (Брыль), ПОКРЫК *У расчыненых хлявах там і тут ...ася цырканне малака ў даёнкі, лагодныя і строгія покрыкі жанчын* (Мележ).

ПАКРЫЎДЗІЦЦА (адчуць крыўду) *Неяк раніцай Мікітку пабудзіў дзядуля: — Уставай, уставай, соня, качаняты ўжо на возера пайшлі... —Чаму ж ты раней не пабудзіў мяне, — пакрыўдзіўся Мікітка на дзеда* (П.Ткачоў), АБРАЗІЦЦА (адчуць сябе абражаным) *Маша адмовіцца ад запрашэння і больш таго — абавязкова пакрыўдзіцца, абразіцца* (Шамякін). — *Незак.:* **Крыўдзіцца, абражацца.**

ПАКРЫЎДЗІЦЬ (словамі, паводзінамі прычыніць каму-н. непрыемнасць, выклікаць пачуццё горычы, болю) *Валя адмоўчвалася, яна не адважвалася расказаць пра выпадкова пачутую размову, каб не пакрыўдзіць дзяўчыны* (Шахавец), АБРАЗІЦЬ (зрабіць вялікую крыўду каму-н., закрануўшы яго годнасць, самалюбства). *У голасе прагучала іронія, і Станіслаў праз сілу стрымаў сябе, каб не абразіць новага свайго знаёмага* (Мікуліч). — *Незак.:* **Крыўдзіць, абражаць.**

1\. ПАКРЫЦЬ (*чым* і *без дап.*: услаць чым-н. паверхню чаго-н.) *Я думаў пра тое, што хутка прыйдзе зіма і пакрые пушыстым снегам зямлю* (Ігнаценка), НАКРЫЦЬ *Нупрэй скінуў свой кажух, накрыў Панаса і борздзенька кінуўся разуваць яго акрываўленую нагу* (Колас), ПРЫКРЫЦЬ (злёгку, не цалкам пакрыць) *Маці вынесла ў тазе на балкон сала, масла і прыкрыла газетай* (Даніленка) УКРЫЦЬ (старанна, цалкам пакрыць) *Чыясь руплівая рука ўкрыла [Панаса] цёплым футрам* (Колас), АХУТАЦЬ (пакрыць, атуліць з усіх бакоў, абгарнуць) *Ахутаць шыю шалікам* // (пра туман, імжу, цемру і пад.: схаваўшы сабою, зрабіць нябачным) *Зямлю туманы пакрылі, як сеткаю, Ветры сарвалі з галінаў убор* (Гурло). *Ноч... нячутна накрыла ўсё навокал* (Шыцік). *Цямнела, вячэрнюю зару прыкрылі хмурынкі, дзенідзе ў кізінах на лузе ўсплылі сівыя пасмы* (Хадкевіч). *Ізноў асеннія туманы Укрылі сосны і дубы* (Ляпёшкін). *Цёмная восеньская ноч ахутала Неапалітанскі заліў* (Брыль). — *Незак.:* **Пакрываць, накрываць, прыкрываць, укрываць, ахутваць.** — *Параўнайце:* 1. З а ц я г н у ц ь , а х у т а ц ь.

2\. ПАКРЫЦЬ *чым* (нанесці на якую-н. паверхню тонкі слой якога-н. рэчыва) *Пакрыць падлогу лакам. Маленькі раменік на змене бяссоннай пакрыў яго [танк] фарбай, як травы, зялёнай* (Вялюгін), ПАЦЯГНУЦЬ *Акрамя тытуню, астатнія пахі былі «тутэйшыя». Ад фарбы, якой нядаўна пацягнулі вокны і плінтусы* (Даліловіч). — *Незак.:* **Пакрываць, пацягваць.**

3\. ПАКРЫЦЬ (вярнуць патрачанае, спажытае і пад.) *Бай-Цзы вылез з паланкіна і кінуўся на старога з кулакамі. Потым пацягнуў яго ў суд. Мусіць, прысудзяць пакрыць усю страту* (Маўр), КАМПЕНСАВАЦЬ *Павел паклаў грошы ў кішэню і думка аб тым, што за адзін месяц ён кампенсаваў з лішкам усе свае выдаткі, сагрэла яго, як цёплы прамень* (Чарнышэвіч). — *Незак.:* **Пакрываць, кампенсаваць.**

ПАКРЫШКА (Чахол з тоўстай гумы, які нацягваецца на дыск кола аўтамашыны, вобад кола матацыкла, веласіпеда і пад.) *На старым быў брызентавы балахон, пад ім безрукаўка-кацавейка, а на нагах валёнкі, падшытыя знізу рабрыстымі падмёткамі з аўтамабільнай пакрышкі* (Караткевіч), ПОКРЫЎКА , ШЫНА *У далёкія рэйсы шафёры пускаліся неахвотна — шыны былі слабыя, маторы працавалі з перабоямі* (Шахавец).

1\. ПАКУЛЬ *прыслоўе* (на працягу некаторага часу, на некаторы час, да якога-н. моманту, тэрміну) *Пафарбуем [раму] пасля, а пакуль і так пастаіць* (Васілёнак), ПАКУЛЬ ШТО разм. *Марына Паўлаўна заўважыла ў кутку хаты нарыхтаваны чысты прытулак. —Гэта пакуль што, Марынка. Мы потым.. цэлы пакой табе абсталюем тут* (Зарэцкі), ПОКУЛЬ разм. *А покуль тут свая ахова, — За зброю — вілы ды тапор* (Астрэйка), ПОКУЛЬ ШТО разм. *Покуль што адпачнём,* ПОКІ дыялектнае *Пастой покі са мною,* ПОКІ ШТО дыял. *Адцягнем покі што брычку, а перадок няхай тут пабудзе* (Колас), ДА ПАРЫ ДА ЧАСУ *Асцерагаліся партызаны да пары да часу выдаць свой баявы сакрэт* (Лынькоў), ДА ПАРЫ *Я мужык, а гонар маю, Гнуся, але да пары* (Колас), ДА ЧАСУ *Зрабілі некалькі брыгад: абсталяваць хоць да часу будоўлю пад... жывёлу* (Чорны).

2\. ПАКУЛЬ прысл. (ужываецца пераважна для характарыстыкі дзеяння, адначасовага з іншым і залежным ад яго ў сваёй працягласці) *Вы пагаварыце, а мы пакуль пакурым,* ПОКУЛЬ разм.: *Вы ідзіце, а я покуль застануся, пачакаю машыны,* ПОКІ дыял., ТЫМ ЧАСАМ *А тым часам з раз»езда чуваць гудок паравоза* (Шчарбатаў).

ПАЙШЧЫК (той, хто ўнёс пай, 'мае пай у якой=н. справе) *Ён [Седас] пачаў засноўваць у мястэчку прадпрыемства, якое назваў «кааператыў». Першыя пайшчыкі былі: Седас, Скуратовіч, ксёндз, арганіст* (Чорны), ДОЛЬНІК *Мы ўсё ж ткі маем нешта: Я —пінжак, а ён — каструлю. Хоць прадаць іх можна, зрэшты, калі будуць пляча муляць. А з цвіком — які ты дольнік? Ён нічым не дапаможа* (Дубоўка).

ІСПЫТЫ

ЭКЗАМЕН ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ БУДУЦЬ ЗДАВАЦЬ ВА ЎСІХ ВНУ...

Надыходзіць пара ўступных экзаменаў у ВНУ. Наш карэспандэнт папрасіў Ларысу Аляксееўну Парфянцову, вядучага інспектара Упраўлення ВНУ і педагагічнай адукацыі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, расказаць пра сёлетнія асаблівасці правілаў прыёму.

— Прыём у ВНУ будзе праводзіцца паводле Тыпавых правілаў прыёму на сёлетні год. Дарэчы, яны з кожным годам становяцца ўсё больш і больш дэмакратычнымі. На падставе гэтых Тыпавых правілаў кожная ВНУ з улікам сваёй спецыфікацыі, асаблівасцей і конкурсу распрацоўвае ўласныя правілы прыёму. Яны маюць права вызначаць парадак залічэння «медалістаў» і выдатнікаў — выпускнікоў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў (ССНУ) і ПТВ. Прыкладам, на шэраг спецыяльнасцей БДУ, Беларускага дзяржаўнага універсітэта радыёэлектронікі і інфарматыкі, Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага інстытута іх будуць прымаць без уступных экзаменаў паводле вынікаў субяседавання па дысцыплінах уступных экзаменаў. У большасці ВНУ рэспублікі гэтая катэгорыя абітурыентаў будзе здаваць толькі адзін экзамен, у некаторых — 2, а, прыкладам, у Менскім медыцынскім інстытуце, у БДУ на спецыяльнасці правазнаўства, міжнароднае права і паліталогія — усе экзамены.

Самі ВНУ вызначаюць парадак прыёму абітурыентаў, якія скончылі навучальныя ўстановы новага тыпу: гімназіі, ліцэі, каледжы.

— А ці ёсць магчымасць паступіць у ВНУ без экзаменаў?

— Так, у некаторых абітурыентаў, якія не з»яўляюцца нават «медалістамі» і выдатнікамі ССНУ і ПТВ, ёсць такая магчымасць. У адпаведнасці з п.12 Тыпавых правілаў прыёму у ВНУ Рэспублікі Беларусь на 1994 г. пры адсутнасці конкурсу ВНУ маюць права ажыццяўляць залічэнне на некаторыя спецыяльнасці па ўзгадненні з Міністэрствам адукацыі на падставе вынікаў субяседавання па прадметах, вызначаных для ўступных экзаменаў.

— Які парадак залічэння пераможцаў алімпіяд?

— Без уступных экзаменаў залічваюцца ў педагагічныя ВНУ і універсітэты пераможцы (I, II, III месцы) рэспубліканскіх і міжнародных алімпіяд выпускнікоў школ і педвучылішчаў, праведзеных Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь у 1993/94 навучальным годзе па агульнаадукацыйных прадметах, пры паступленні на адпаведныя спецыяльнасці. Што тычыцца пераможцаў абласных і Менскага гарадскога тураў алімпіяд, то пры паступленні на адпаведныя спецыяльнасці яны вызваляюцца ад уступнага экзамену па гэтай дысцыпліне з выстаўленнем ацэнкі «пяць».

Некаторыя ВНУ самі праводзяць алімпіяды, каб загадзя выявіць здольных вучняў. Прыкладам, у Беларускім дзяржаўным універсітэце радыёэлектронікі і інфарматыкі мусілі праводзіць два туры, алімпіяд па матэматыцы і фізіцы, таму што было шмат жадаючых. Вучні паказалі вельмі добрыя веды. Такім ВНУ далі права самім вызначаць правілы прыёму пераможцаў. Такім чынам, некаторыя будучыя абітурыенты ўжо маюць пяцёркі па адной ці дзвюх асноўных дысцыплінах.

— Ці ва ўсіх ВНУ будуць праводзіцца экзамены па беларускай мове і літаратуры?

— Паводле Тыпавых правілаў прыёму ва ўсіх ВНУ Рэспублікі Беларусь абавязкова будзе праводзіцца ўступны экзамен па беларускай мове і літаратуры. Адзін з трох, чатырох ці пяці. Гэта — выкананне Закона аб мовах. Пакуль ёсць выключэнне —для тых, хто не вывучаў і ў дакуменце аб заканчэнні сярэдняй адукацыі не мае адзнакі па беларускай мове і літаратуры. Такія абітурыенты будуць здаваць уступны экзамен па рускай мове і літаратуры. Вядома, гэта не датычыць тых, хто паступае на філалагічныя спецыяльнасці, спецыяльнасці педагогіка і псіхалогія, дашкольнага і пачатковага навучання.

— Мне здаецца, што такое выключэнне спрыяе ўсім, хто не хоча вывучаць дзяржаўную мову.

— Трэба сказаць, што такое выключэнне даецца не ўсім, хто жадае. Кожны выпадак разглядаецца прыёмнай камісіяй ВНУ асобна. У асноўным гэта тычыцца абітурыентаў з сем»яў вайскоўцаў. Іх можна зразумець, і трэба даць магчымасць паступлення ў ВНУ і вывучэння дзяржаўнай мовы. Дарэчы, іх усіх папярэджваюць, што яны будуць вывучаць у ВНУ беларускую мову.

— Ці вызначае міністэрства, у якіх ВНУ здаюць экзамен па мове, а ў якіх — па літаратуры?

— Усе здаюць экзамен па мове і літаратуры. Але форма правядзення экзамену ў розных ВНУ розная. У некаторых — пісьмовы экзамен, у некаторых — вусны. Тут вырашаюць самі ВНУ. Уступны экзамен праводзіцца па праграме, зацверджанай Міністэрствам адукацыі, якая адпавядае вучэбнай праграме сярэдняй агульнаадукацыйнай школы.

— Ці змянілася праграма ў параўнанні з леташняй?

— Пра гэта лепш раскажа яе аўтар. Але ўжо летась праграма па беларускай літаратуры была перагледжана, абноўлена. І настаўнікі, і вучні ды іх бацькі нават спалохаліся: такога ў школьнай праграме не было! Было шмат абурэнняў і пытанняў. Даводзілася тлумачыць, што дадаткова ўключаныя пытанні па гісторыі і культуры нашага народа трэба разглядаць як характарыстыку эпохі, часу стварэння твора ці жыцця пісьменніка.

— Што міністэрства робіць, каб стварыць больш-менш роўныя ўмовы для абітурыентаў?

— Сёлета значна абмежаваны і льготы выпускнікам доўгатэрміновых падрыхтоўчых курсаў пры ВНУ. Мы зыходзілі з таго, што такія курсы — камерцыйныя. Калі абітурыент хоча здабыць веды, якіх ён не дабраў у свой час у школе, то хай плаціць. Але гэта не павінна ўлічвацца. Раней, як паказалі вынікі аналізу, у некаторых ВНУ было да 70 працэнтаў прынятых ільготнікаў. Цяпер зрабілі запіс у Тыпавых правілах прыёму: колькасць абітурыентаў, якія залічаны на падставе сумяшчэння выпускных і ўступных экзаменаў, не павінна перавышаць 20 працэнтаў ад усіх, залічаных у ВНУ. І з кожным годам гэты працэнт будзе зніжацца.

Упершыню пераважнае права пры іншых роўных умовах (колькасць балаў) маюць інваліды трэцяй групы (інваліды I-й і 2-й груп залічваюцца па-за конкурсам), а таксама асобы, якія маюць ільготы ў адпаведнасці з артыкуламі Закона Беларусі аб сацыяльнай абароне грамадзян, што пацярпелі ад катастрофы на Чарнобыльскай АЭС.

— Якія цікавыя асаблівасці сёлетняга прыёму ў ВНУ?

— Аб парадку здачы экзамену па замежнай мове. У гэтым годзе ўступны экзамен па замежнай мове (англійскай, французскай, нямецкай, іспанскай) абітурыент можа здаваць па выбары, незалежна ад таго, якую замежную мову ён вывучаў у сярэдняй навучальнай установе. Выключэннем з»яўляецца спецыяльнасць «Замежная мова», пры паступленні на якую абітурыенты здаюць уступны экзамен па замежнай мове ў адпаведнасці з абранай спецыяльнасцю.

Гутарыў З.СІЦЬКО.

P.S. У наступным нумары — аб праграме па беларускай літаратуры.

Р. ЛЯДАХОВІЧ-ТАМІЛІН

Некаторыя праблемы стварэння беларускага навукова-тэхнічнага назоўніцтва

(Скарочаны даклад з першай нацыянальнай тэрміналагічнай канферэнцыі)

З эканамічным станаўленнем Вялікага Княства Літоўскага, нашай дзяржавы, стварылася адпаведна беларускае тэхнічнае назоўніцтва, дарэчы, больш абшырнае, чымсьці ў некаторых суседніх дзяржавах. Вазьміце хаця б назвы прамысловых прадпрыемстваў: *рудня, гута, буда, майстэрня, цагельня, паперня, швальня, ткальня, гарэльня, сыраварня...* Але ад шматлікіх войнаў ды падзелу ВКЛ заняпала прамысловасць і, адпаведна, нацыянальнае тэхнічнае назоўніцтва. Сёння палітычныя абставіны даюць нам унікальную магчымасць адраджэння традыцыйнага і стварэння сучаснага беларускага навукова-тэхнічнага назоўніцтва. У гэтай дзейнасці можна вызначыць некалькі праблем.

Праблема першая. Сістэматызацыя паняццяў

Беларускае навукова-тэхнічнае назоўніцтва, як кожная сістэма назоўніцтва, мусіць грунтавацца на навуковай, дастаткова абшырнай, адпаведнай не толькі сучаснасці, але і магчыма **перспектыўнай** сістэматызацыі аб'ектаў гэтага назоўніцтва ў пэўнай галіне ведаў. Традыцыйна сфарміраваныя сістэмы назоўніцтва ва ўсіх мовах, у тым ліку ў беларускай, маюць шэраг гістарычна сфарміраваных недахопаў. Прыкладам, сумяшчэнне назоваў паасобных паняццяў, якія не мелі патрэбнага цяпер падзелу (неабходна вылучаць нюансы): ***латунь, бронза, але медна-нікелевыя сплавы. Латунь*** — медна-цынкавы сплаў, ***бронза*** — сплаў медзі з іншымі (акрамя цынку, першапачаткова з волавам) металамі, але ў сучаснасці вылучаюцца медна-нікелевыя сплавы, якія згодна старой класіфікацыі можна далучыць да першай або да другой у залежнасці ад наяўнасці ў ім цынку.

Каб пазбегнуць падобных недахопаў, **сістэма назоўніцтва мусіць быць створана не паводле сістэм наяўнага слоўніцтва, але на сістэмах сучасных паняццяў** з дакладна акрэсленымі азначэннямі паняцця ды выразна вызначанаю іерархічнаю падпарадкаванасцю.

Стварэнне сістэм паняццяў — справа спецыялістаў з адпаведнае галіны навукі ці тэхнікі, таму што лінгвісты могуць падмяніць сістэму паняццяў на сістэму назоваў. Але ж калі створаныя сістэмы паняццяў маюць ператварыцца ў сістэмы назоваў, то тут вырашае лінгвіст — надае ім (назовам) уласцівую беларускай мове форму. Прыкладам, ёсць аб'ект — *твор*, ёсць дзеяч — *творца*, які стварае твор, ёсць ягоная дзейнасць —*тварэнне*, нарэшце, сфера дзейнасці — *творчасць*. Адпаведна: ***вытворца вытварае вытворы*** ў сферы ***вытворчасці, вырабнік вырабляе вырабы*** ў сферы ***вырабніцтва, прадуцэнт прадукуе прадукты.*** Але як назваць сферу ягонае дзейнасці — *прадукцыя?* (production) або *прадуцэнства* ці *прадукоўніцтва?* Як назваць дзейнасць ***вытворцы, вырабніка, прадуцэнта — вытваранне, вырабленне, прадукаванне?*** Такія аспекты маюць чыста лінгвістычную прыроду, а таму мусяць быць вырашаныя адпаведным спосабам.

Праблема другая. Беларускасць назоваў

Патрэбна адраджэнне традыцыйнага беларускага назоўніцтва, зварот да сапраўднае беларускае мовы, не «наркамаўкі», зубожанае і ператворанае ў «испорченный русский язык» палітарным перакладам з тае самае расійскае мовы.

Калі звяртаешся да перакладу, прыкладам, стандардавых дэфініцыяў (дакладных лагічных азначэнняў паняцця) з расійскае мовы, заўважаецца шматзначнасць расійскіх назоваў. Так, расійскія *«определить»* і *«установить»* маюць у беларускай мове болей дзесятка аналагаў з рознымі сэнсавымі адценнямі: *вызначыць, азначыць, акрэсліць, прызначыць, усталіць, укшталтаваць, уясніць, усталяваць, з»ісціць, дэфіняваць...* Прыродныя недахопы расійскай мовы штучна пераносіліся ў беларускую «наркамаўку». Дакладчык прапанаваў такі падзел вынікаў прадукцыйнай дзейнасці чалавека — *прадукта:* «здабытак» (рас. результат добычи) — нафта, вугаль: «вытвор» (рас. изделие расходуемое) — бензін, чыгун, цэмент, хлеб — г. зн. прадукт для спажывання; «выраб» (рас. изделие нерасходуемое) — прадукт не для спажывання, а для карыстання.

Перавагу беларускага назоўніцтва можна праілюстраваць паводле стандардавага азначэння «деталь» — *дэталь.* Так, у старым азначэнні было: «изготовленное из одного куска материала». Але як ставіцца тады да літых дэталяў — з якога «куска матэрыяла» яны зробленыя? Таму мусілі ўдакладняць: «Деталь —изделие, изготовленное из однородного по наименованию и марке материала». Што такое ўвогуле «матэрыял»? Згодна з вызначэннем: «Материал — изделие, подаваемое на сборку не разделённым на детали». Аўтары вызначэння слова «деталь» мусілі даць паясненні, што павінны адсутнічаць «сборочные операции», што «покрытия» асобным матэрыялам не лічацца...

Калі ж азначэнне «дэталь» падаць па-беларуску, будзе: *«Дэталь — выраб,* што атрыманы з адналітага вытвору». Дадатковыя тлумачэнні не патрабуюцца.

Праблема трэцяя. Пазычанне назоваў

Пазычанні ў беларускім навукова-тэхнічным назоўніцтве, як, дарэчы, і ў некаторых іншых мовах, складаюць да 70 — 80 працэнтаў ад усіх назоваў. Многія з іх трапілі з лаціны — мовы навукі, а таксама праз кантакты з нямецкім, французскім, англійскім назоўніцтвам ды так грунтоўна асіміляваліся, што традыцыйна лічацца сваімі. Прыкладам, *аб'ект, абрыс, база, вага, вось, гармата, гвінт, дах, друк, квадрат, лінія, норма, прадукт, працэс, торф, тэхніка, функцыя* ды іншыя.

У пэўных выпадках пазычанні прадыктаваныя міжнароднымі нормамі. Прыкладам, у Міжнароднай сістэме фізічных адзінак —**СІ** ёсць адзінка сілы святла — *кандэля.* Такая назва мусіць быць прынятая замест ранейшага «свяча». Тое ж можна сказаць і пра адзінку часу *мінута.* Яе ўжыванне не выключае слова *хвіліна,* але яно (хвіліна) можа выкарыстоўвацца, але не ў нармаваным навукова-тэхнічным назоўніцтве.

Ствараючы сучаснае беларускае навукова-тэхнічнае назоўніцтва, трэба імкнуцца да карэкцыі і разбудовы яго шляхам пазычання назоваў, якія паўсюдна прынятыя ў мовах прамыслова і навукова развітых краінаў. Прыкладам, існуе пераклад назову *«кампутар»* — *«электронна-вылічальная машына»*, што нельга лічыць рацыянальным. Па-першае, ва ўсім свеце гэты аб»ект вядомы як *кампутар* (computer), а па-другое, ён — не «машына», але *«прыстрой».* Да таго ж не толькі «вылічальная», бо такі ж прыстрой — *калькулятар,* але гэты, *«кампутар»,* прызначаны для выканання лагічных аперацый. І яшчэ: не абавязкова толькі «электронная», бо ёсць лазерныя схемы такіх прыстрояў. Такім чынам лагічна пазычыць назоў *«кампутар».*

Другі прыклад неабходнай карэкцыі. У традыцыйным беларускім назоўніцтве існуе назва *«допуст»,* дарэчы, ад яго пазнейшае расійскае пазычанне «допуск». Зараз, калі ўжыванне супутных яму назоваў *«зазор», «нацяг»* пад сумненне не ставіцца, узнікае намер замест калькі «допуск» рэабілітаваць назоў *«допуст».* Між тым, беларускае *«допуст»* у нашай мове ўсталявалася як характарыстыка пэўнага недагляду, памылкі ці кары: *«не нявестка, а допуст божы!»* Але ва ўсіх еўрапейскіх мовах гэтае паняцце мае назовы з іншым, агульным для ўсіх, коранем — tolerance. Беларускае даволі старое пазычанне *«таляранцыя»* азначае пэўную спагаду аднаго боку да другога, прыкладам, патрабаванне канструктара да магчымасцей тэхнолага. І такім чынам больш дакладна адпавядае лагічнаму азначэнню паняцця згаданага тэрміну, больш дакладна, чым уласнае «допуст».

Калі ж назоў уваходзіць у практыку разам з новым паняццем, ягоная адаптацыя ў беларускім назоўніцтве не можа мець істотных перашкодаў. Прыкладам, назовы *маркетынг, клірынг, дыскета, прынтар, працэсар, алгарытм* ды шмат падобных ужо даволі шырока адаптаваны. Трэба выказаць толькі пэўную перасцярогу. У цэлым шэрагу выпадкаў традыцыйнае англійскае назоўніцтва мае для розных паняццяў назовы, што пішуцца аднолькава. Так, ў англійскай мове назоў standardization азначае як пэўную сферу дзейнасці, так і адначасова самую дзейнасць. Пры пазычанні ўзнікае неабходнасць пазначыць гэтую рознасць, каб пазбегнуць недахопу, што атрымаўся пры расійскім пазычанні — «стандартизация». Можна прапанаваць назву *«стандардызацыя»* (для назвы сферы дзейнасці) і *«стандардызаванне»* (для самой дзейнасці).

Праблема чацвёртая. Правапіс пазычанняў

Неабходны адзіны падыход да правапісу пазычаных назоваў, які павінен забяспечыць найбольш дакладнае захаванне назову ў мове, адкуль тэрмін пазычаны, вядома, з неабходнай карэкцыяй на асаблівасць беларускага вымаўлення, на ступень асвоенасці назову, на існуючыя аналагічныя назовы. Аднабаковая прывязанасць беларускага назоўніцтва да расійскага правапісу — з»ява немэтазгодная, а нават шкодная. Тая ж назва «стандард» ва ўсіх еўрапейскіх мовах пішацца праз д. Толькі ў расійскай мове, куды ён трапіў праз вусную нямецкую мову, дзе д вымаўляецца амаль як т, назоў «стандарт» пішацца праз т. Гэтая памылка перанесена ў беларускі правапіс.

Тое ж можна сказаць і пра пазычаныя «мэтар», «сэкунда», «дакумэнт», якія пішуцца «метр», «секунда», «дакумент». Няма логікі ў напісаннях: «палімер», але «поліэтылен» «палітэхнікум», але «політэхнічны», «прынтар», але «дэкордэр», а нават «дызайнер». Вядома, некаторыя праблемы правапісу пазычанняў былі б неістотнымі пры ўжыванні беларускай лацінкі.

Сымон БАРЫС

Як у нас клічуць?

Матэрыялы да слоўніка «Беларускія імёны»

Мужчынскія імёны

(Працяг)

Засіма. Зосима (грэч.) — жыццёвы. Вытв.: Засімка, Зосьцік, Застук, Зосцісь, Зосьцём. Імяніны пр.: 12, 17, 30.04; 17, 21.06; 2.07; 21.08; 2, 11.10; 20.11. Імя па бацьку — Засімавіч, Засімаўна.

Захар. Захарь, Захария (яўр.) — памяць госпадняя. Вытв.: Захарка, Захарачка, Захарчык, Захарык, Захар»яш. Імяніны: пр. 21.02; 6.04; 16, 18.09; 10, 18.12: кат. Захарыя — 22.03; 5.11. Імя па бацьку — Захаравіч, Захараўна.

Збігнеў. Збигнев (слав.). Імяніны кат: 17.02; 17.03. Імя па бацьку — Збігневіч, Збігнеўна.

Здзіслаў. Здислав (слав.). Вытв: Дзісь, Слава. Імяніны кат.: 3, 29.01; 28.11. Імя па бацьку — Здзіслававіч, Здзіславаўна і Здзіславіч, Здзіслаўна.

Зінь, Зіновій. Зиновий (грэч.) — той, які жыве богаўгодна. Вытв.: Зінон, Зінёк. Імяніны: 10.01; 12.02; 16.03; 23, 25.04; 1, 11.05; 10, 16, 19, 30.09. Імя па бацьку — Зіневіч, Зінеўна і Зіноўевіч, Зіноўеўна.

Змітра. Дмитрий (грэч.) — той, які мае адносіны да багіні земляробства і ўрадлівасці Дземетры. Разм.: Дзмітра, Мітрый. Вытв.: Зміцер, Змітрок, Змітрук, Змітрым, Змітрык; Міця, Міцька, Міцечка, Міцюк; Дзіма, Дзімка, Дзімачка, Дзімчык, Дзімок, Дзімуля. Імяніны: пр. 24.02; 1, 5.04; 1, 5, 16.06; 6.07; 22.08; 24.09; 4.10; 8, 10, 28.11; кат. Дзімітр 26.10. Імя па бацьку — Змітравіч, Змітраўна.

Зот. Зотик (грэч.) — жыватворны, ажыўляючы. Вытв.: Зоцік, Зоцічак. Імяніны: 5, 12.01; 1.05; 4, 26.09; 3.11. Імя па бацьку — Зотавіч, Зотаўна.

Зыгмусь, Зыгмунт. Сигизмунд (ст. герм.) — перамога і абарона. Імяніны кат. 2.05. Імя па бацьку — Зыгмусевіч, Зыгмусеўна і Зыгмунтавіч, Зігмунтаўна.

Зыдар, Сідар. Исидор (грэч.) — падарунак багіні Ісідоры. Вытв.: Сідзік, Сідук, Сідзісь, Сідар, Сідарка, Сідарок, Сідорык, Сідорка. Імяніны: пр. 21.01; 20, 27.05; 19.07; кат. Ізыдар: 2.01; 5.02; 4.04; 10, 15.05; 14.02. Імя па бацьку —Зыдоравіч, Зыдораўна і Сідаравіч, Сідараўна.

Зянон. Зенон (грэч.) — Зеўсаў; боскі. Вытв.: Зэнік, Зецік, Занук, Занцісь, Зэнусь, Зэнак, Зэнька. Імяніны: пр. 20.05; кат. 14.02; 12.04; 23.06; 9.07; 22.12. Імя па бацьку —Зянонавіч, Зянонаўна.

Іван. Иоанн (яўр.) — Боская Ласка, дарунак Божы. Вытв.: В: ня, Ванёк, Ванечка, Ванюха; Іванёк, Іваня, Іванок, Іванік, Іванюк, Іванька, Іваш, Івашка, Іванюта, Івась, Івасёк, Іваська. Імяніны: пр. 20.01; 8.02; 7.06; 7.07 (усяго болей за 60 разоў на год); кат. Ян 5.01; 24.06 (усяго 39 разоў). Імя па бацьку — Іванавіч, Іванаўна.

Каб засталася спадчына

Перабраўшыся ў новае памяшканне, мы адразу вырашылі пазнаёміцца са сваімі суседзямі. Пачалі з тых, хто побач. А гэта — Дзяржаўная гісторыка-культурная экспедыцыя па выратаванні помнікаў гісторыі і культуры Беларусі ў раёнах, якія пацярпелі ад катастрофы на Чарнобыльскай АЭС. Прапануем гутарку нашага карэспандэнта з кіраўніком ГКЭ кандыдатам гістарычных навук М.М.Філістовічам.

— Міхаіл Мікалаевіч, вядома, адразу пасля аварыі на ЧАЭС найперш вырашаліся праблемы выратавання людзей, а пра гісторыка-культурную спадчыну тады наўрад хто думаў. Калі ўсё ж узяліся вырашаць і гэтую праблему?

— Сярод пацярпелых рэгіёнаў наша рэспубліка была ці не першай, дзе пачалі клапаціцца пра гэта. У сакавіку 1991 года беларускі ўрад прыняў пастанову аб стварэнні спецыялізаванай арганізацыі — Дзяржаўнай гісторыка-культурнай экспедыцыі па выратаванні помнікаў гісторыі і культуры Беларусі ў рэгіёнах, пацярпелых ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Былі распрацаваны асноўныя напрамкі яе дзейнасці, а таксама пастаўлена мэта прыцягнуць да гэтай справы навукоўцаў і іншых спецыялістаў і ў выніку выдаваць кампетэнтныя рэкамендацыі міністэрствам, ведамствам, мясцовым органам улады, як трэба абыходзіцца з тымі ці іншымі канкрэтнымі аб»ектамі.

— Штат сталых супрацоўнікаў вялікі?

— Не. Начальнік экспедыцыі, яго намеснік, які адначасова з»яўляецца загадчыкам навуковага аддзела, два спецыялісты і бухгалтар. У нас ёсць таксама супрацоўнікі, якія пастаянна жывуць і працуюць у Гомелі і Магілёве. Вызначыўся круг прыхільнікаў і адначасова памочнікаў у гэтай справе. Перш за ўсё Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук Беларусі, археалагічныя цэнтры Гомельскага універсітэта і Магілёўскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута, Інстытут «Белпраектрэстаўрацыя», Інстытут гісторыі і Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа Акадэміі навук. У нас з імі цеснае супрацоўніцтва. Мы фінансуем спецыяльныя праграмы, якія рэалізуюцца іхнімі сіламі па нашаму заказу.

— Які быў крытэрый для адбору раёнаў, дзе працуе экспедыцыя?

— Аб»ектамі для нашай працы сталі тыя раёны, адкуль адсялялі людзей. У тых мясцінах налічваецца звыш 3,5 тысячы аб»ектаў гісторыка-культурнай спадчыны. Мы стварылі банк дадзеных па кожнаму раёну. Найперш нас цікавяць нерухомыя помнікі. Гэта вельмі багатая археалагічная спадчына. У тых раёнах ёсць шмат курганных могільнікаў, гарадзішчаў, селішчаў і г.д. Цяпер усе яны зарастаюць у адселеных зонах. Раскопкі там весці нельга. Але можа стацца так, што з цягам часу мы іх нават не знойдзем. Таму паставілі перад сабой канкрэтную задачу: перш-наперш абследаваць усе, нанесці на карты, зрабіць на іх пашпарты, а сабраную інфармацыю разам з картамі і праектамі давесці да кожнага раёна і нават сельскага Савета. Такую працу мы ўжо правялі па дзевяці раёнах. Сёлета плануем закончыць аналагічную работу па шасці раёнах Магілёўшчыны і працягваць яе на Гомельшчыне. На кожным археалагічным помніку будзе пастаўлены адпаведны знак, які засведчыць, што аб»ект ахоўваецца дзяржавай.

— А як з архітэктурнымі помнікамі? Трэба ж неяк прадухіліць іх далейшае разбурэнне ў натуральных умовах. Ды і абараніць ад вандалізму, ад зладзеяў.

— Архітэктурных помнікаў у раёнах, дзе мы працуем, налічваецца каля 40. Праводзіць іх рэстаўрацыю ў адселенай зоне не мае сэнсу. Таму стаіць пытанне аб іх кансервацыі. Мы, у прыватнасці, фінансуем праект у адселенай вёсцы Вылева Добрушскага раёна. Там знаходзіцца царква — помнік драўлянага дойлідства мінулага стагоддзя, і ёсць намер перанесці яе ў чыстую зону. Таму мы прафінансавалі гэты заказ і папрасілі Інстытут «Белпраектрэстаўрацыя», а таксама яго Гомельскі філіял зрабіць па магчымасці поўнае даследаванне аб»екта, каб можна было перанесці не проста пабудову, а аднавіць помнік з усімі яго мастацкімі і архітэктурнымі каштоўнасцямі.

— Нас таксама цікавіць, што станецца з духоўнымі каштоўнасцямі ў пацярпелых раёнах? Адсяляюцца на новыя месцы жыхары, а што будзе з іх моўнымі, фальклорнымі багаццямі?

— Яшчэ ў 1993 годзе на 800 з лішкам папоўніўся фонд зафіксаваных твораў народнай творчасці. Увогуле фальклорна-этнаграфічная спадчына — гэта асобы пласт нашай работы. На працягу трох апошніх гадоў Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору вядзе ў зонах адсялення навуковыя даследаванні. Летась працавалі ў Брагінскім і Нараўлянскім раёнах. У гэтым годзе запланаваны Касцюковіцкі і Клімавіцкі. У маі 1993 года мы адкрылі першую і пакуль што адзіную ў рэспубліцы экспазіцыю выратаваных з чарнобыльскай зоны каштоўнасцей у Музеі старажытнабеларускай культуры ІМЭФ АН Беларусі. Яна паступова папаўняецца. Ствараюцца гісторыка-краязнаўчыя музеі ў Гомелі, Чачэрску і Краснаполлі.

— А што з моўнымі скарбамі?

— У нас ёсць асобная праграма па даследаванні асаблівасцей моўнай і духоўнай культуры жыхароў палескага рэгіёна, пацярпелага ад чарнобыльскай катастрофы. Тут вялікую цікавасць да гэтай справы праявіў Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук Беларусі. Абследавалі шэраг раёнаў: Буда-Кашалёўскі, Чачэрскі, Мазырскі і г.д. У выніку чакае свайго выдання калектыўная праца на 250 машынапісных старонак. У гэтым годзе яна павінна быць выдадзена.

— Вынік блакнотных і магнітафонных запісаў?

— У нас ёсць праграма відэафіксацыі носьбітаў традыцый народнай культуры. Мы знайшлі гэтых людзей і ў мінулым годзе знялі каляровы відэафільм «Ці застанецца спадчына?» на сорак хвілін. Работу будзем працягваць. У гэтым годзе плануем нешта падобнае зрабіць па Гомельскай вобласці.

— Але шмат гэтых носьбітаў традыцыйнай народнай культуры, як Вы іх называеце, пакінулі чарнобыльскую зону і рассяліліся па ўсёй Беларусі.

— Вядзём пошукавую работу. Пакуль у Менску. Вынікі ўжо ёсць. У сталічным мікрараёне Малінаўка, напрыклад, пражывае амаль у поўным сваім складзе Нараўлянскі народны хор. Такія носьбіты, па наяўных звестках, жывуць і ў мікрараёне Шабаны. Мы звярнуліся з прапановай правесці пошукавую работу ў райаддзелы народнай адукацыі.

Распытвала Любоў БАРШЧЭЎСКАЯ.

Імпрэзы

Свята ў Строчыцах

18 траўня ва ўсім свеце адзначаецца як Міжнародны дзень музеяў. Гэтае свята Беларускі дзяржаўны музей-запаведнік народнай архітэктуры і побыту «Менка» адзначыў пад адкрытым небам. І не таму, што яго супрацоўнікі раптам засталіся без памяшкання. Проста ўся экспазіцыя музея — сялянскія хаты і прысядзібныя пабудовы з розных рэгіёнаў Беларусі, сапраўдны ветракі млын і нават драўляная царква — знаходзіцца па-за межамі Менска — у прыгараднай вёсцы Строчыцы.

Удзельнікамі свята сталі не толькі супрацоўнікі «Менкі», але і госці музея — работнікі іншых музеяў сталіцы, рэспубліканскіх устаноў адукацыі і культуры ды жыхары навакольных вёсак. Перад прысутнымі з кароткай прамовай выступіў дырэктар запаведніка, а потым — удзельнікі культурнай праграмы — фальклорны ансамбль «Церніца» і створаны пры музеі хор «Менка», складзены са студэнтаў Менскага вучылішча мастацтваў. Выступленні гэтых калектываў надалі святу своеасаблівы каларыт. Салістка «Церніцы», абвяргаючы прымаўку «з песні слова не выкінеш», лёгка мяняла словы народных песень, называючы ганарлівую дзяўчыну «ганаровай» і г.д. У сваю чаргу, хор «Менка» адзін за адным выконваў класічныя расійскія рамансы мінулага стагоддзя, мяркуючы, пэўна, што менавіта гэтыя песні на працягу стагоддзяў гучалі ў сялянскіх хатах па ўсёй Беларусі. Адзіным выключэннем з расійскамоўнага рэпертуару народнага хору (якога народа?) стала песня «Магутны Божа», падчас выканання якой родная краіна спевакоў замест ветлай была названа светлай.

Але, на шчасце, мала хто звяртаў увагу на падобныя дэталі. Госці «Менкі» знаёміліся з аўтэнтычнай беларускай народнай архітэктурай і ўжо дзякуючы таму адчувалі атмасферу свята. Дбаннем супрацоўнікаў музея, якія сабралі і захавалі народную спадчыну, Міжнародны дзень музеяў у Строчыцах стаў сапраўдным святам нацыянальнай культуры.

У. Панада.
Фота аўтара.

Да ўвагі чытачоў. На загарадную сядзібу музея-запаведніка можна даехаць з менскай аўтобуснай станцыі «Паўднёвы Захад» рэйсамі на Азярцо, Дубінцы, Гарадзішча, калгас Калініна. Прыпынак «Азярцо-2» ці «Майстэрні».

МЫ ВЫБІРАЕМ — НАС ВЫБІРАЮЦЬ

Амаль астралогія

Прозвішчы гавораць

(Антрапанімічна-астралагічны прагноз на выбары)

Сёлета 23 чэрвеня пройдзе пад знакам слоў *дуб, кеба, Лукаш, новік, пазняк, шушка.*

За кандыдата *Дубко,* відаць, прагаласуюць *Дубы, Дубавы, Дубовічы, Дубянкі, Дубчонкі, Дубіцкія, Дубінскія, Дубоўскія, Дубіны;* за *Новікава — Новікі* і шматлікія *Навіцкія.* Прозвішча кандыдата *Дубко* сведчыць пра цвёрды характар яго ўладальніка. Аднак нечаканасць з»яўлення члена аграрнай партыі на палітычнай арэне Беларусі практычна не пакідае яму шанцаў у барацьбе за прэзідэнцкае крэсла: беларусы не любяць нечаканасцей. Адзначаная заканамернасць пашыраецца і на кандыдата, чыё прозвішча звязана з *новікам* ,новым чалавекам'.

З астатніх 4 прозвішчаў найперш звяртае на сябе ўвагу антрапонім *Лукашэнка:* ён утвораны не ад апелятыва, як усе, а ад уласнага імя. Яго словаўтваральныя фарманты складаюцца з дзвюх нацыянальных стыхій: польскай (суфікс-*аш*) і ўкраінскай (фіналь —*энка*; параўн. таксама тэмперамент славутага «змагара» з карупцыяй). Калі да таго ж мець на ўвазе акцэнт (беларускі) у расейскай мове кандыдата і страсць да паездак у Маскву (расейскую), то будзем змушаны канстатаваць «шматкампанентнасць» гэтага кандыдата, яго неадназначнасць. Папраўдзе ж, яна, хутчэй, з»яўляецца разбэрсанасцю, якая не дала магчымасці аформіцца трываламу палітычнаму перакананню: гэты кандыдат добра не ведае, у які бок яму кінуцца. У выпадку абрання *Лукашэнкі* прэзідэнтам ён будзе дзейнічаць цалкам непрадказальна. З аднаго боку, будзе імкнуцца ўключыць Беларусь у склад Расеі, з другога, цалкам магчыма, што адначасова былы дырэктар саўгаса захоча паказаць «кузькіну маць» антыкамуністу Валенсу, а то і Ельцыну. Ён учыніць некалькі шумных судовых працэсаў — але праўдзівыя карупцыянеры будуць з гэтага толькі пасміхацца. У знешняй палітыцы найбольш верагодны наступны прагноз. Украінцы ўцягнуць Сашка Лукашэнку ў свае дачыненні з Масквой, а ў выніку Беларусь стане прэтэндаваць на частку Чарнаморскага флоту. У чэрвені 1995 года тады прадбачыцца ўкраінска-расейска-беларускі ўзброены канфлікт. Мацяркі, якія маюць сыноў ва ўзросце 13-55 гадоў, павіннны сем разоў падумаць, перш чым аддаць свае галасы за *Лукашэнку.* Гэта павінны мець на ўвазе і тыя, хто мае прозвішчы *Лукашоў (—ва), Лукашэвіч, 'Лукашонак, Лукашэня, Лукша, Лукоцкі(-ая), Лукоўскі (-ая).* Між іншым, правільныя высновы ўжо зрабіў журналіст Аляксандр *Лукашук,* апублікаваўшы крытычны артыкул пра *Лукашэнку.*

З трох астатніх кандыдатаў найменш шанцаў мае цяперашні прэм'ер-міністр. Вядома, ягоную пазіцыю ўмацоўвае беларускі суфікс - *іч.* Але, каб стаць прэзідэнтам, трэба мець добрай усю аснову — адным суфіксам тут не абыдзешся. А ў гэтых адносінах Вячаславу Францавічу пахваліцца няма чым. Хто ж гэта з сур»ёзных выбаршчыкаў спакусіцца на невядома да чаго падобную *кебу*? Адны мяркуюць, тут неяк замешаны ангельскі *кеб* (брычка), а вось акадэмік Бірыла параўноўваў з ёй кіргізскае кебе ,благое ягня', але ж у нас тут, прабачце, не Кіргізія. Цалкам магчыма, што кола асоб, якія прагаласуюць за цяперашняга старшыню Саўміна, абмяжуецца носьбітамі прозвішчаў *Кеба, Кебіч, Кебец* і іх зяцямі, нявесткамі, сватамі.

За Пазьняка павінны б галасаваць тыя, чые прозвішчы ўтвораны паводле становішча ў сям»і: *Адзінцы, Блізнюкі, Прадзеды, Прымакі, Сіроты, Унучкі* і, вядома ж, *Пазняковы, Пазняковічы, Пазнякевічы.*

Аднак шанцы цяперашняга лідэра апазіцыі застаюцца напэўнымі. *Пазьняк* азначае ,познае дзіця', што ў палітычнай інтэрпрэтацыі трэба разумець, як чалавек, які позніцца. У той жа час у народзе заўважана, што познія дзеці бываюць удачлівымі.

Застаўся кандыдат *Шушкевіч.* На першы погляд можа здацца, што як і ў выпадку з *Кебічам,* тут ёсць праблемы з устанаўленнем значэння кораня. Прынамсі, у акадэміка Бірылы слова *шуша* значыцца як «цёмнае». Але, кінуўшы вокам на беларускія гаворкі, мы знойдзем там дзеясловы *вышушкацца, ушушкацца, ушушкаць, зашушкацца,* якія маюць значэнне ,цёпла апрануцца', захутацца». Можна прагназаваць асабліва ўдалыя для *Шушкевіча* вынікі выбараў на Лоеўшчыне, Тураўшчыне, Мёршчыне, Удзеншчыне, Глушчыне, дзе якраз і сустракаюцца гэтыя словы. «Станоўчае» «цёплае» значэнне кораня прозвішча *Шушкевіч* (цёпла апрануты ўдадзеным выпадку азначае камфортны, забяспечаны, заможны, у спалучэнні з тыповым для беларускіх антрапонімаў суфіксам *-евіч* ствараюць рэальную аснову для перамогі на выбарах менавіта гэтага кандыдата.*

Прафесар
Васіль НАЗВІСКІН-ПРАЗВІШЧАНСКІ.

*** Выбаршчыкі, чые прозвішчы не пазначаны ў гэтай па неабходнасці кароткай нататцы, маюць поўнае права галасаваць за любога ўпадабанага імі кандыдата — але ў строгай адпаведнасці з вышэйпаказанымі заканамернасцямі.**

ПЫТАННЕ — АДКАЗ

Хто як гаворыць?

Зусім мала часу засталося да выбараў прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, але я так і не сустрэў звестак пра тое, як валодаюць кандыдаты ў прэзідэнты Рэспублікі Беларусь дзяржаўнай мовай і як увогуле адносяцца да яе статусу. Можа, «Наша слова» адкажа на гэтыя пытанні? На маю думку, прэзідэнт краіны, які ставіцца да беларускай мовы негатыўна, будзе зневажаць не толькі Канстытуцыю, але і сам беларускі народ.

Уладзімір ВЯРХОВІЧ.
г.Менск.

Ад рэдакцыі. Перш-наперш, мы пазнаёміліся з лістом нашага чытача старшыню Цэнтральнай камісіі па выбарах прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.М.Абрамовіча. Але шаноўны старшыня паведаміў, што ў кампетэнцыю камісіі не ўваходзіць высвятляць, хто і ў якой меры з прэтэндэнтаў на вышэйшы ўладны пост Беларускай дзяржавы валодае дзяржаўнай мовай. Словам, тут у нас, здаецца, свабода без мяжы. Мы ж не французы. І не амерыканцы якія. Праўда, ці зацікавіла б Цэнтральную выбарчую камісію, каб нехта з кандыдатаў не ўмеў размаўляць па-расійску?

Згодна нашых назіранняў, аднолькава прыгожа размаўляюць і па-беларуску і па-расійску С.Шушкевіч і З.Пазьняк, але ўсё ж беларускую лічаць за родную. В.Кебіч, можа, здаецца, размаўляць па-беларуску, адно бянтэжыць — толькі ў рэдкіх выпадках. А.Лукашэнка цытуе беларускія слоўцы, калі прагне пакпіць з прыхільнікаў незалежнасці Беларусі. Што да адкрытага камуніста В.Новікава і аграрыя А.Дубко, то яны, здаецца, карыстаюцца толькі расійскай мовай.

ЛІТАРАТУРА

ТЭЛЕБАЧАННЕ І ВЫБАРЫ

Кандыдаты ў прэзідэнты Беларусі, а таксама супрацоўнікі тэлебачання зараз маюць магчымасць выкарыстаць багаты замежны вопыт правядзення передвыбарнай кампаніі на тэлебачанні. Менавіта гэтаму цалкам прысвечана кніга амерыканскіх вучоных Элен Міцкевіч і Чарльза Фаерстоўна «Тэлебачанне і выбары» з уступным словам экс-прэзідэнта ЗША Джымі Картэра. Беларуская асацыяцыя недзяржаўнага тэлебачання — БАНТ з дапамогай недзяржаўных тэлекампаній і выдавецтва «Тэхналогія» выдалі кнігу накладам 2 тыс. паасобнікаў. Адзначым, што гэта некамерцыйнае выданне і распаўсюджваецца бясплатна сярод усіх зацікаўленых арганізацый. Шэраг пытанняў, якія разглядаюцца ў кнізе, вялікі — ад размеркавання часу для тэледэбатаў да платнай палітычнай рэкламы. Апошняе таксама цікава для Беларусі, у якой, па звестках БАНТ, зараз налічваецца 87 недзяржаўных тэлекампаній, што працуюць на камерцыйнай аснове і таксама будуць прымаць удзел у асвятленні передвыбарнай барацьбы на тэлебачанні. У прадмове да кнігі ад імя Асацыяцыі выказваецца падзяка аўтарам кнігі і арганізацыям, якія аказалі фінансавую падтрымку пры выданні кнігі на Беларусі. Спадзяёмся, што яе выхад у свет паслужыць справе далейшых дэмакратычных пераўтварэнняў у нашым грамадстве.

М.У.

ПАЧУТАЕ «ЎЛЯВОНА»

Сядзіць бабулька за сталом і горка плача.

— Дзядок, якая параза нам, старым людзям. Каго мы з табою ў прэзідэнты выберам? Адзін абяцае каня бульбу пасадзіць, другі — дровы на зіму падвезці, трэці — маккія расейскія пернікі, чацвёрты — танную каўбасу. Як бы гэта нам з табою не прагадаць?

— Хто будзе абяцаць танную гарэлку, за таго і буду галасаваць.

— Дурань. Табе адно ў галаве.

— Далібог, праўду кажу, старая. Будзе танная гарэлка — і без ласкі прэзідэнта хлопцы дроў прывязуць, бульбу пасадзяць, а сусед нават свежаніны прынясе. А то калі дачакаешся прэзідэнцкага каня, то час збяжыць не толькі садзіць, але і капаць тую бульбу.

* * *

Размаўляюць дзве старыя жанчыны.

— Чула, Маня? У нас будзе нейкая адзіная рублёвая зона.

Зайцаў спрэс знішчаць.

— А божухна! І чым жа гэта бяскрыўдныя звяры перад начальствам правініліся?.. А ўрэшце кажучы яно заўжды такое было: які гаспадар, такі і парадак. Вось сусед Іван учора жончыну спадніцу на гарэлку памяняў.

— Дык пры чым тут зайцы?

— А ты ў Іванавай жонкі запытайся пра тое. Яна скажа.

— Навошта Беларусі прэзідэнт, калі яна хоча быць расейскай губерняй?

— А што тут дзіўнага? У Расіі многа прэзідэнтаў. Адным болей, адным меней -- нічога не зменіцца.

Учуў Язэп Палубетка.

НАРОДНАЯ ЛЯКАРНЯ

Д.ДЖАРВІС: карысныя ўласцівасці мёду

Спакон веку пчолы нас здзіўляюць сваёй мудрасцю ў выбары найкаштоўнейшых рэчываў, што ўваходзяць у склад нектару і пы[illegible], якія яны збіраюць. Мёд можа папоўніць любы недахоп у штодзённым харчаванні чалавека, паколькі ў склад мёду ўваходзяць жалеза, медзь, марганец, двухвокіс крэмнію, хлор, кальцый, калій, натрый, фосфар, алюміній, магній — элементы, жыццёва важныя для арганізма.

Бактэрыцыдныя ўласцівасці мёду даказаны доследным шляхам. Гэта значыць, што ён з»яўляецца тым асяроддзем, у якім немагчыма існаванне бактэрый з прычыны наяўнасці ў ім калію. Апошні адбі[illegible] вільгаць у бактэрый, без якой яны не могуць існаваць. У мёдзе гінуць самыя розныя хваробатворныя бактэрыі, для прыкладу ўзбуджальнікі тыфу (праз 5 — 24 гадз.), бронхапнеўманіі (праз трое сутак), дызентэрыі (праз 10 гадз.) і інш.

А якія вітаміны ўтрымлівае мёд? У яго ўваходзяць усе вітаміны, неабходныя для здароўя, але ў найбольшай ступені вітамін «С». Цікава, што мёд з»яўляецца тым асяроддзем, што найлепш захоўвае вітаміны, чаго не скажаш пра гародніну і фрукты. Шпінат, напрыклад, траціць 50 працэнтаў вітаміну «С» ужо на працягу першых 24 гадзін пасля таго, як яго сарвалі.

У чым жа перавага мёду ў параўнанні з іншымі прадуктамі з высокай канцэнтрацыяй цукру? Ён не раздражняе слізістую паверхню стрававальнага апарату; лёгка і хутка засвойваецца арганізмам; хутка вызваляе неабходную энергію, дазваляючы спартсменам і фізкультурнікам, якія трацяць шмат энергіі, хутка ўзнаўляць сілы. Лёгка пераўтраўляецца арганізмам; аказвае паслабляльнае дзеянне. Медыкі высока цэняць тэрапеўтычныя ўласцівасці мёду. А менавіта тое, што ён з»яўляецца эфектыўным супакойваючым сродкам, а таксама снатворным. Мёд супакойвае кашаль, а таксама боль пры артрыце. Вядомы выпадкі, калі артрыт вылечваўся мёдам, паколькі ён папаўняў арганізм каліем. Асабліва дапамагае мёд захаваць здароўе пажылым людзям і ўмацаваць здароўе дзяцей і моладзі. Д-р Джарвіс зрабіў выснову, што лепш своечасова патраціць грошы на мёд, чым пазней давядзецца іх траціць на лякарствы.

Афарызмы

Дэян ЛОПІЧЫЧ

У нас непахіснае алібі: мы былі сведкамі здарэння.

Каб гэтая ўлада была не наша, Бог ведае, што б пра яе падумалі.

Калі многія апынаюцца на мяжы выжывання, трэба праверыць, можа, справа тут у арганізаваным выступленні!

Любое параўнанне нас з намі — злаўмыснае, і непрымальнае.

Поспех толькі ў аналізах даведзены да канчатковасці.

«Было цудоўна — я ледзь выжыў», — кажа мазахіст.

Першародны грэх выгнання з раю адкуплены ўваходжаннем ў камунізм.

Любіша МАНОЙЛАВІЧ

Атэіст, які абразы краў, прынародна каяўся: «Маю грэх: хадзіў у царкву».

У гэтым, як вы ведаеце, я маю заслугі. А зараз давайце пабачым, хто ў гэтым вінаваты!

За свае ўчынкі чалавек павінен адказваць. Пакуль не стане адказным работнікам.

Бюракрат — вінаваты з тых, хто вызначае правільны кірунак.

Гэтая газета — лепшая, у яе можна болей загарнуць.

Учора мы абедалі. Між тым, ёсць філосафы, якія лічаць, што гэта трэба рабіць кожны дзень.

Гуз на галаве — помнік асобнай думцы.

Вось вам простае выслоўе: «Сітуацыя складаная».

Пераклаў
з сербскахарвацкай мовы
Іван ЧАРОТА.

Заснавальнік: ТБМ імя Ф.Скарыны.

АДРАС РЭДАКЦЫІ:

220029, г.Менск, вул.Чычэрына, 1.

Аўтары надрукаваных матэрыялаў адказваюць за дакладнасць фактаў і іншых звестак. Пункт гледжання аўтара можа не адпавядаць меркаванню рэдакцыі. Рукапісаў рэдакцыя не рэцэнзуе і назад не вяртае.

Індэкс 63865. Замова 839

Газета набрана і звярстана ў рэдакцыі газеты «Паляўнічы і рыбалоў Беларусі».
Друкарня выдавецтва «Беларускі Дом друку». 220041, г.Менск, пр. Ф.Скарыны, 79.

Наклад 7742 паасобнік
Падпісана ў друк 13.06.1994 г.
у 15 гадзін.